

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

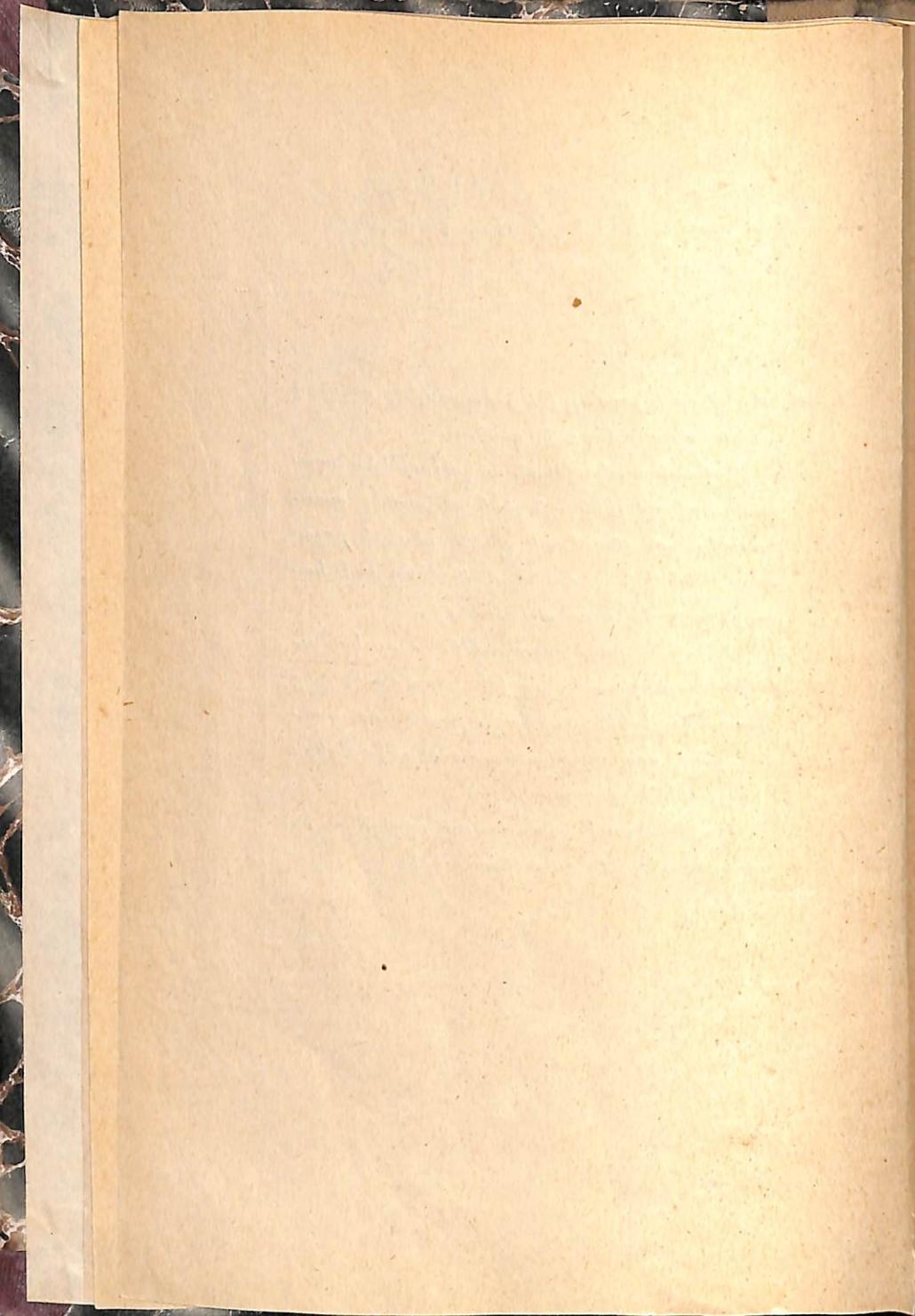
Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

11 MAR 2013

1380 MAR 2016

37
P-91
W

ԲԺ. Ա. ԲՈՒԴՈՒՂԵԱՆ.

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԶՐՈՅՑՆԵՐ

1003
14781

Իր կոչման ծառայող կինը՝ պետք ունի լսվել և
բազմակողմանի զարգացման:
Կինը պարտաւոր է թափանցել կեանքի ամ-
բողջ խորումները և ըմբռնել նրա լայնումները:
Նա պետք է ծանօթ լինի մարդկային հոգու
զարգացման ամբողջ ընթացքի հետ:

Ս. ՊԵՏԵՐՅԱՆ
«ՊՈՒՇԿԻՆԵԱՆ ԱՐԱԳԱՏԻՊ» ՏՊԱՐԱՆ
1901

44.453

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 28 Марта 1901 года.

Типографія „Пушкинская Скоропечатня“. Лештуковъ 4.

Պէտք է յուսալ, թէ իւրաքանչիւր սովորող անշուշտ լաւ մարդ կը դառնայ:

Դաստիարակութեան ու կրթութեան նպատակը պիտի լինի այնպիսի անհատներ պատրաստել որ ընդունակ լինին կեանքի բոլոր պայմաններին, և միանգամայն հետզհետէ կատարելագործուելու աշխատեն:

Պէտք է դաստիարակութիւնն ու կրթութիւնը պաշտպանել ոչ թէ նորա համար, որ մարդս կարելիին չափ լաւ աշխատաւոր դառնայ, այլ որպէս զի աշխատաւորը կարելիին չափ լաւ մարդ դառնայ:

Տանցաւորութեան զլխաւոր զրգիչներն են արբեցողութիւնն ու սոգիտութիւնը:

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՆԱԿ

Մանկութեան մատաղ հասակը կարօտ է խելացի ու խնամօտ հոգացողութեան:

Երեխայի կեանքի հէնց առաջին տարիներում միայն կարելի է յաջողութեամբ մաքառել վատթար հակումների դէմ, որ ժառանգաբար սերունդից սերունդ են անցնում: Հէնց այդ տարիներում պէտք է լաւագոյն ձգտումների: Հիմքը դնել, որ ապագային զարգանան ու դառնան հաստատուն համոզմունքներ ու անխախտ սովորութիւններ:

Անհրաժեշտ է, որ ծնողներն ու դաստիարակները բժշկական ու բնագիտական տեղեկութիւններ ունենան, որպէսզի ժամանակին ու պէտքին պէս օգնեն աճող մանկութեան և ապահովեն նրա ֆիզիքական ու բարոյական առողջութիւնը:

Այնուհետեւ, դպրոցի ու ընտանիքի համերաշխ զործունէութեան շնորհիւ՝ դաստիարակութեան դրժուարին խնդիրը մեծապէս կը հեշտանայ երկուսի համար էլ:

Բայց եթէ այս պայմանները մէջ տեղը չլինին, մատաղ սերունդը շատ կամ սակաւ չափով կը տառապի, և առաջ կը դայ բարոյապէս հաշմանցած, մրտքով ու կամքով մի տկար սերունդ:

Իսկ դպրոցի ու ընտանիքի մէջ այն ժամանակ միայն բարոյական միութիւն կը հաստատուի, երբ կանայք ևս իրանց մտաւոր կրթութեամբ այր մարդոց հաւասարուին:

Ապաքէն մօր ազդեցութիւնը զաւակների վերայ առաւել զորաւոր է, քան թէ հօր ազդեցութիւնը. և վայ այն հասարակութեան՝ ուր կանայք ազատ ու ընդարձակ միջոցներ չունին բազմակողմանի ու բարձրագոյն զարգացման համար:

Մեր կեանքը կրճուժ ու մաշուժ են բարոյական ու ֆիզիքական անթիւ տառապանքներ, պէս պէս ախտեր ու մոլորութիւններ, և տեսակ-տեսակ չարիքներ:

Այս ամէն չարիքներից մեզ կարող է փրկել միմիայն երկու սեռի ընտիր. դաստիարակութիւնն ու մտաւորական զարգացումը:

Այսպիսի դէպքում միայն ամէն մարդ կարող է ասել իւր զաւակին. «մի մոռանալ՝ որ դու հասարակութեան համար ես ստեղծուած, որ քու զործունէութիւնը անտարբեր բան չէ նրա համար. թող քեզ օտար չլինի այն ամէնը, ինչ որ քեզ նման մի այլ մարդու է վերաբերում. զարգացրօ՛ւ կեանքդ ամենայն ուղղութեամբ, եղի՛ր հարուստ ներքին ու արտաքին եռանդով»:

Այսպէս միայն կունենանք զարգացած քաղաքացիներ, պետութեան ու հայրենիքին օգտակար լինելու ընդունակ անհատներ:

Ս.

Երեխաների կրթութեան ու դաստիարակութեան խնդիրը ամենակարևորը, հրատապ ու անյետաձգելի խնդիրներից մէկն է մեզ համար:

Անտարակոյս՝ եթէ այդ խնդիրը կանոնաւորապէս վճռուի, մեծ բարերար ազդեցութիւն կունենայ մեր ժողովրդի կեանքի բոլոր երեւոյթների վերայ՝ բարձրացնելով նրա բարեկեցութիւնը, բարոյականն ու քաղաքական զօրութիւնը:

Մի կողմ՝ թողնելով մեր դպրոցների պակասութիւնները ու զրա պատճառները, մենք նախապէս կրխօսենք մի ուրիշ կարևոր խնդրի, այն է՝ մանուկների նախադպրոցական—ընտանեկան կրթութեան մասին, որ առաջինի հետ անխզելի կերպով միացած է:

Սյս վերջին խնդիրը ընդհանրապէս անտես է անվում. չնայելով նրա անչափ մեծ կարևորութեան, արտաքին նախադպրոցական կեանքում է ձևակերպվում ապագայ մարդը իւր բոլոր անհատական առանձնութիւններով:

— Ով իւր կեանքի մէջ չէ կրել դառն բուպէներ
և չի տեսել մեր երիտասարդ սերունդի մէջ ամէն
տեսակ թշուառութիւններ, կենցաղական պէսպէս
աղէտներ, անյաջողութիւններ, հիասթափումներ ու
գրամաններ:

Եւ այսպիսի սովորական երեւոյթների պատ-
ճառն այն է միայն, որ մեծերը, մեր հայրերն ու
գասախարակները իրանց սուօրեայ գործերով զբաղ-
ուելով, միմիայն վաստակի ետեւից ընկնելով՝ չափա-
զանց սակաւ ուշադրութիւն են դարձրել, կամ չնչին
նշանակութիւն են տուել—և այս՝ անհողութեամբ
և կամ իրանց վերայ ընկած բարոյական մեծ պա-
տասխանատուութիւնը չհասկանալով—մանուկների
նախադպրոցական՝ մտաւոր, հոգևոր ու ֆիզիքական
կանոնաւոր զարգացման:

Այն-ինչ, միայն այս կերպով, այսինքն մանուկի
բնական ոյժերն կանոնաւորապէս, աստիճանաբար ու
ներդաշնակօրէն զարգացնելով, կարող ենք մեր տեղը
բռնող երիտասարդ սերունդին տալ առողջ կազմ-
ուածք, անվեհեր ու զուարթ ոգի, կենսունակու-
թիւն, բարի հոգի, բարոյականութիւն, տոկունու-
թիւն, ինքնագործունէութիւն, աշխատանքի սէր
ու յարգանք, պարտքի դիտակցութիւն, ընտանե-
սիրութիւն, հայրենասիրութիւն և այլն և այլն:

Այս բոլոր ընտիր յատկութիւնների զարգաց-
ման ամենազորաւոր գործօնը հարկաւ ընտանիքն է,
բնութիւնը, խելացի գասախարակութիւնը, սրտա-
զին յարաբերութիւնն ու մանուկի հոգին հասկա-
նալը, ընկերութիւնը, խմբական զբօսանքները, խա-

ղերը, ընթերցումները, երաժշտութիւնն ու մար-
մնամարդութիւնը:

Նոյսագպրոցական հասակը իւր քնքշութեամ-
բըն ու դիւրազգայութեամբ առաւել կարօտ է խնա-
մոտ, անընդհատ ու ջերմ հոգացողութեան, մերձա-
ւոր անհատի—հօր, մօր կամ դաստիարակի հսկո-
ղութեան:

Այսպէս ուրեմն ընտանիքն ու ընտանեկան օջա-
խը այն առաջին արհեստանոցն է, ուր ապագայի
երիտասարդ սերունդն է դարբնւում:

Այստեղ մանուկը առաջին ապաւորութիւններն
ստանում, այստեղ կազմակերպւում է նրա բնա-
ւորութիւնը, հակումները, սովորութիւնները, կամ-
քը. այս արհեստանոցի մէջ ձեւակերպւում է, այս-
պէս ասենք, նրա ֆիզիքական կազմուածքը, հա-
սակն ու բնականը:

Իայց մեր ընտանեկան կեանքի պարագաները՝
ժամանակակից ծանր հանգամանքների պատճառով,
մեծապէս վնասում են մատաղ օրդանիզմի ընդհա-
նուր զարգացման:

Քաղաքային հոգսերով լի ու անհանդիստ կեան-
քը, բնութեան հեռաւորութիւնը կամ պակասու-
թիւնը, չղբոսնելը, թանկութիւնը, մեծերի հետ
մշտապէս շփուելը, բնակարանների նեղուածք լինե-
լը, այս ամէնը շատ վատ ներդործութիւն ունին
մանկան ֆիզիքականի, մտքի ու սրտի վերայ:

Միւս կողմից էլ ճշմարիտ մանկավարժների
սակաւորութիւնը, մայրերի անպատրաստ լինելը, մըր-
ցակիցների շատութեան պատճառով պետական

զարոյնները շրտով մանելու անհրաժեշտ պէտքը, նոյնպէս խանդարում են մանկան կանոնաւոր զարգացումը:

Այսպիսի հանգամանքների պատճառով հարկ է լինում մանկան ոյժերը սաստկապէս լարել, միաքը յողնեցնել ի վնաս նրա Ֆիզիքականի, ի վնաս նրա առողջութեան:

Եւ այս բոլորի հետեանք՝ հրապարակ է ելնում թուլակազմ, ֆիզիքապէս վատուժ, արդէն իսկ չարչարուած անհատ, սակաւարիւն, բնութեամբ մեռած, ջղային, քնազուրկ և այլն և այլն:

Ինչ կարող է ներկայացնել մի այսպիսի չարչարուած անհատ, այն էլ առանց կամքի ու բնաւորութեան:

Մեր անկիրթ, պղերդ ու ծոյլ հասարակութեան համար մանկավարժական խնդիրներն անլուծելի ու զառանցանք են թւում: Բայց անշուշտ վաղ կամ ուշ կը սթափուեն մեր ամէն բանի մէջ քնած ու անհող ծնողները, կը ստիպուին մտածել այն մեծ ու սուրբ պարտականութիւնների մասին իրանց որդոց նկատմամբ, որ ծանրացած է նրանց վերայ:

Ամեն ուրեք մարդիկ են պահանջում, աշխատաւորներ, եռանդ, ազնուութիւն, գիտութիւն, մաքառումն. ունի՞նք արդեօք այս ամէնը...

Իժբախտաբար ոչ կամ շատ սովաւ:

Մեր մտաւոր կրթութիւնը մի կէտի վերայ է կանգնած. մեր ժողովրդի բարեկեցութիւնը հեազհե-

տէ ընկնում է, նրա Ֆիզիքական առողջութիւնը քայքայվում:

Ստեղծող ողի, ձեռներեյութիւն, տաղանդ՝ այս ամէնը անհետ անցնում են. իդէալի փոխանակ բահազը, փառասիրութիւնն ու եսասիրութիւնն են իշխում:

Սյսպիսի ծանր բոպէներում ծնողների գերը առաւել ևս մեծ նշանակութիւն և ոյժ է ստանում:

Սյս կերպով յանցանքի մեծ մասը այստեղ էլ ընկնում է մեզ՝ Նայրերիս վերայ, մեր մեծահասակների, մեր հասարակութեան վերայ:

Մեր Նայրենիքը խորապէս լուսաւորելով՝ մենք կը փառաւորենք նրան, նրա զօրութիւնը կը բարձրացնենք, մեր երեխաներին երջանկութիւն կը պարգեւենք զժուարին ու հոյակապ զործունէութեան՝ իրանց Նայրենիքի շահերին ադնուապէս ու անխոնջ ծառայելու:

Երեխաներին կը թելու համար նախ և առաջ պէտք է որ մենք մեզ կը թենք, ուշք դարձնենք մեր ամէն մի քայլափոխին, և վերլուծենք մեր բոլոր վարմունքն ու զործերը:

Մենք ծնողներս, լոյս աշխարհ հանելով զաւակներ, նախ և առաջ և ամէնից աւելի պարտական ենք ամէն բոպէ յիշել մեր պարտքը նրանց վերաբերմամբ, յիշել թէ նրանց ապագան և երջանկութիւնը շատ բանի մէջ մեր ձեռքին է:

Ծնողաց խղճմանքի վերայ զրուած խնդիրը չափազանց ծանր է:

Պէտք է մոռանալ, որ մենք անչափ ծոյլ ու

անհոգ ենք, ամէն տեսակ արդեւքների, անյաջողութիւնների ու նոր գործի առաջ վնասող:

Մեզ սթափեցնելու, մեր ինքնագործունէութիւնը շարժելու համար պէտք են և հզօր ազդիչներ:

Ահա այս իսկ պատճառով հարկաւոր է յաճախակի մեր հողին յուզել, մեր զգայնութիւնը գրգռել, մեր եռանդն ու խիղճը զարթեցնել:

Այժմ ամենքս էլ այնչափ խորասուզուած ենք կենցաղական գործերի մէջ, այնչափ հետամուտ ենք ժամանակակից կեանքի պէս-պէս հաճոյքներին, այնչափ ոյժ, առողջութիւն ու ժաստմակ ենք սպառում մեր գրամական միջոցներն աւելացնելու, սնտափ փառք վաստակելու, պէս-պէս աստիճանների համար և այլն և այլն, որ մեր սրտի համար ամենաթանկագին, մեր սրտին ամենամօտ գործը—մեր մանուկների դաստիարակութեան գործը — իսպառ յետ է մղուած, բոլորովին երկրորդական բան է դարձած:

Ինչպէս յառաջագոյն ասացինք՝ մանուկի նախնական դաստիարակութեան մէջ մասն ունին բազմատեսակ գործօններ: Սոցա ամէնքի ազդեցութիւնը միապէս չէ, և տարբեր թէ որակի և թէ քանակութեան կողմից:

Սրանցից ոմանք, օրինակ՝ բնութիւնը, ծնողքը, բնասնիքը, պարագաները, ծառաները, սպրեւելու կերպը և այլն, անընդհատ ներգործում են հէնց այն բոլորից, երբ մանուկը լոյս—աշխարհ է աեսնում:

Միւսները, ինչպէս՝ հիւրերը, այլ և այլ զուարճութիւնները, տեսարանները, խաղերը, խաղալիքները, ճանապարհորդութիւնները և այլն, ազդում

են նոյնպէս մանուկի վերայ շատ կամ սակաւ տեղութեամբ, բայց պարբերաբար, կարծես ոստիւններով, ընդհատումներով:

Վերջապէս այդ դործօնների մէջ կան և այնպիսիները, որոնց ներդործութիւնը արապայայտւում է թռուցիկ, հարեանցի, պատահաբար, անսպասելի կերպով, երբ մանուկը միանդամից սաստկապէս յուզւում, զրդովում է, այսպէս են օրինակ՝ մահր, սաստիկ վեշար, մի ծանր դժբախտութիւն, սաստիկ կոպտութիւն և այլն:

Դաստիարակութեան մէջ ամենազլխաւոր դործօններից մէկն է բնութիւնը, որի ազդեցութիւնը միշտ օգտակար ու բարերար կարող է լինել, եթէ միայն խելացի կերպով գործադրուի:

Եւ արդարեւ, արեն ու լոյսը, օդը, բարեխառնութիւնն ու ջրութիւնը, երկինքը, ջուրը, լեռներն ու դաշտավայրերը, կենդանիներն ու բոյսերը և այլն, այս ամէնը անընդհատ ներդործում են ձեակերպուող մասազ օրգանիզմի վերայ:

Բնութիւնը իւր այս պէս-պէս երևոյթների ազդեցութեամբ տալիս է մանուկին Ֆիզիքական առողջութիւն, կանոնաւոր աճում, լաւ քուն, կանոնաւոր սնունդ, և միանդամայն զարգացնում է նրա մտաւոր ու հոգեւոր կարողութիւնները—նրա հարցասիրութիւնը, վերլուծողութիւնը, եռանդը, ինքնագործունէութիւնը, ճշասպասնութիւնը, զննողութիւնը և այլն:

Բ.

Բնութեան հետ դաստիարակութեան մէջ առաջին տեղն է բռնում նաև ընտանիքը, իսկ մանուկի նախնական կեանքի շրջանում երկար ժամանակ զլիսաւոր դերը մայրն է կատարում:

Եւ արգարե՛ իւր մօր կաթով մանուկը ստանում է այն բոլոր նիւթը, որ անհրաժեշտ է իւր օրգանիզմի զարգացման համար:

Մօր կաթը ոչ միայն մանուկի մարմնի աճեցման է նպաստում, այլ և խորհրդաւոր կերպով տալիս է նրան մօր անհատական յատկութիւնները:

Մանուկ անուցանող մայրը կարծես թէ վաքակում է նրան իւր մտաւոր, հոգեւոր ու Ֆիզիքական յատկութիւններով ու թերութիւններով:

Սյս իսկ պատճառով անհնար է չապշել, չըզարմանալ այն ախրալի իրողութեան վերայ, որ ժամանակակից մայրերը՝ կրթուած կոչուող դասակարգից, հնար ունենալով իսկ կատարելու մի այնպիսի նախանձելի ու սուրբ պարտականութիւն՝ բնութիւնից իսկ սահմանուած, յանձնում են իրենց դերը, առանց ամենեւին խղճահարուելու, օտար՝ բոլորովին օտար անձնաւորութեան:

Ապաքէն այսպէս վարուելով՝ մայրը ծանր ու աններելի յանցանք է զործում այն էակի առաջ, որին ինն ամիս իւր արգանդի մէջ է կրել:

Ապաքէն վարձկան, բոլորովին հասարակ անձնաւորութեան յանձնելով իրենց զաւակների սնունդը,

մարդկայնական զգայմունքների առաջին բացումը, առաջին ժպիտար, առաջին ծիչը՝ մայրերը միանգամայն վտանգի տակ են ձգում՝ դրա հետ միասին նաև երբեմն իրանց որդւոց Ֆիզիքականն ու բարոյականը պէս-պէս վարակումներով, որ անհասար է լինում շատ անգամ և բժշկելը:

Զուայելով ծանր պայմաններին և ժամանակիս կեանքի բարդութիւններին, այնուամենայնիւ մայրը պարտական է մտքառել, ամէն տեսակ միջոցներ փորձել, յիշելով թէ իւր ամէն մի զանցառութիւնը, ամէն մի սխալմունքը, նոյն իսկ չնչին անհոգութիւնը կարող է շատ դառն, յաճախ անուղղելի հետևանքներ առաջ բերել իւր սրտին թանկ էակի ապագայ կեանքի մէջ:

Մանուկը մեծանում է, հեազհետէ նրա մէջ զարդանում է մտածողութիւն, ինքնագործունէութիւն, քիչ-շատ դիտակցութիւն. իւր չափազանց զիւրազգայնութեան ու զիւրազգացութեան շնորհիւ նա ամէն մի բոպէ ապրում է, ամէն բանով զբաղվում, ամէն բանի մտադիր է, ամէն բան լսում, զգում ու դիտում է:

Այս ամէնի ազդեցութեամբ նրա բնաւորութեան գծերն են կազմակերպվում: նրա սովորութիւնները, հակումները, ճաշակը, սէրն ու հակակրութիւնը կերպարանաւորվում:

Մի խօսքով՝ աստիճանաբար ու հեազհետէ պատրաստվում է այն ատաղձը, որից ձևակերպվում է ապագայ անձնաւորութիւնը:

Ահա այս ժամանակ է թէ մայրը ցանկանում է,

և պարտական էլ է, որ իւր զաւակը կատարեալ մարդ
զանայ բառիս բուն նշանակութեամբ, պէտք է
իմանայ, թէ իւր կեանքի երկու-երրորդականն այլ
ևս չի պատկանում իրան, այլ միայն իւր զաւակին:

Նոյն իսկ կեանքը ամէն մի քայլափոխում
բազմաանասակ զէպքերով ցոյց է սալիս, թէ հէնց
այս շրջանումն է, որ մանուկն ամուսն է ոչ թէ օրով,
այլ ժամով, մանուկի օրգանիզմը չի նիրհում, այլ
ընդհակառակը զօրեղապէս աշխատում է, մինչև ան-
գամ աւելի քան թէ մի այլ ժամանակ:

Չափազանց զգայուն ու զիւրազգայ լինելով՝
նա այս ժամանակ, կարելի է սսել, շրջապատող
բնութեան բազմաանասակ ապաւորութիւններով յա-
զենում է:

Եթէ նրա շուրջը թաղաւորում է սէր, բարե-
կամութիւն, ընտանեւորութիւն, աշխատանք, կարգ-
կանոն, պարաքի ղիտակցութիւն և այլն, նրա օր-
գանիզմի մէջ էլ այս բոլորի հետքերն են մնում: Եւ
նա անզգայապէս, կամուց-կամաց այս գեղեցիկ յատ-
կութիւններով հարստանում է, որոնք միայն պար-
գեւում են մարդոց երջանկութիւն, հանգիստ ու
հաճութիւն:

Բացի ծնողներից՝ ընտանիքի նիստ ու կացն
ևս մանուկի զարգացման մէջ մեծ ու նշանաւոր
գեր է խաղում, և այս գործօնի ազդեցութիւնն ևս
պէտք է միշտ ի նկատի ունենան դաստիարակներն
ու ծնողները:

Ծնողները կարող են շատ կամ սակաւ չափով
կանոնաւորել, ակարայնել կամ զօրացնել շրջապա-

աող բնութեան ազգեցութիւնը՝ յարմարուելով աեղին պայմաններին, ժամանակին ու հողատիրոջ հարկի

Ընտանեկան նիստ ու կացի ազգեցութիւնն առաւելլապէս զգալի է քաղաքում՝ դաստիարակուող մանուկի վերայ:

Մանուկը դիւզական կեանքում, մայր բնութեան ծոցում առաւել նուազ չափով է զանվում՝ ընտանեկան նիստ ու կացի ազգեցութեան տակ:

Նա լիսպէս հնարաւորութիւն ունի իւր օր-զանիդմի բոլոր կողմերը անկախօրէն զարգացնելու՝ մինչև իսկ առանց իւր ծնողների առանձինն օգնութեան:

Այսպէս՝ իւր Ֆիզիքականը զարգացնելու համար նա ունի անտառ, պարտէզ, բանջարանոց, ուր միշտ աշխատանքի մէջ է, բեռն է կրում, փորում, ցատքում, փայտ է կտարում և կամ պատ բռնում:

Մաքի համար դաշտը առաւել ընդարձակութիւն է ներկայացնում. ամէն մի քայլափոխին նա աեսնում և դիտում է բնութեան կեանքը և այս կերպով ընդլայնում է նրա մտաւորական հորիզոնն ու մանուկը թեթեակի, այսպէս ասենք, «ձրիաբար» ստանում է շատ դործնական դիտելիքներ, որոնք պէտք կը լինին սպառայ կեանքում՝ դպրոցից սկսած:

Մանուկի սիրան ու հոգին նոյնպէս չեն քնում, այլ աշխատում են բովանդակ զօրութեամբ:

1003
14781

Ունենալով բանջարանոց, ծառ, կամ մի կենդանի բարեկամ՝ շուն, կատու, կով — մի խօսքով անտեսութիւն — մանուկը նոցա կեանքով է ապրում, սիրում, փայփայում և խնամում նոցա:

Այս բոլորը մի այլ բարերար ազդեցութիւն ևս ունի. մանուկը զբաղուած լինելով ընտանեկան գործերի մէջ, շուտ չի մտնում հրապարակ, սակաւ անգամ է լսում անպէտք և յաճախ վնասակար խօսքեր ու դատողութիւններ:

Մի խօսքով բնութիւնը անզգայաբար, բայց առանց երբէք դադարելու, ղեկավարում է մանուկի ուժերի զարգացումը և նրա մատաղ օրգանիզմը բազմատեսակ վնասակար ազդեցութիւններից պահպանում:

Իրենց զաւակների օգուտն ի նկատի առնելով՝ ծնողները կարող էին տարուայ մեծ մասը զիւղում անց կացնել:

Բայց զժբախտաբար անտեսական այլ և այլ պատճառներով այս իրազործել հնարաւոր չէ. կարելի է մասամբ իրազործել զբօսանքներ կատատարելով և կամ երկար ժամանակ ամարանոցում ապրելով:

Բոլորովին այլ դեր է խաղում ընտանեկան նիստ ու կացը այն մանուկի մէջ, որ քաղաքում չորս պատերի մէջ է մեծանում:

Նա ֆիզիքապէս ու հոգեպէս կերպարանաւորում է այն յարկի տակ, ուր և ծնել է, այսինքն իւր մանկանոցում, ապա սեղանատանը. յետոյ մօր ննջարանում, հօր առանձնասենեակում և կամ միւս

սենեակներում, հարկաւ քիչ-շատ հարուստ ընտանիքներում:

Այս անկիւններից ամէն մէկը մատաղ էակի մէջ որոշ հետք է թողնում, որոշ յիշողութիւններ՝ մինչև իսկ բոլոր կեանքում:

Մանկանոցի մէջ մանուկը գտնվում է իւր ծննդեան հէնց առաջին օրուանից:

Նրա աճման ու առողջութեան համար պահանջվում է ամէն բոպէ մօր կողմից մեծ խնամք ու հոգայտողութիւն:

Առողջապահութիւնը պահանջում է, որ սենեակի օդը միշտ մաքուր լինի, որոշ բարեխառնութեան, որ նորածինը հեռու պահուի ամէն տեսակ սուր ձայներից, արևի զօրաւոր լոյսից և այլն:

Այս ամէն պահանջներն անտեղ առնելով՝ մեծապէս կը վնասենք մանուկի առողջութեան, և մեր անհողութեան հետեանքը այն կը լինի, որ մանուկը այս կամ այն հիւանդութիւնն ու տկարութիւնը կը ստանայ, որը բժշկել միշտ հեշտ չի լինում, և երգեմն իսկ խրոնիկական կը դառնայ կամ անբուժելի կը մնայ:

Վերջապէս մանկանոցի մէջ մանուկը սկսում է ծանաչել իրան ու շրջապատող աշխարհը, այնտեղ առաջին անգամ ստանում է նա իւր մօր առաջին համբոյրը, իւր մերձաւորների փաղաքշանքն ու սէրը:

Այստեղ է վառվում այն կրակը, աստուածային այն կայծը, որ մերձաւորներին կապում մի ամբողջութիւն է դարձնում, շողկապում մի ըն-

տանիք է ձեւայնում՝ որ հասարակութեան ու պետութեան օգտակար անդամ է հանդիսանում:

Այս բարձր, այս վսեմ աեղը — մանկանոցը — պէտք է որ իւր կազմութեամբ համապատասխան լինի առողջապահութեան բոլոր պահանջներին:

Նախ և առաջ կարեւոր է՝ որ լուսառուս լինի, չոր, սաք, առանձնացած՝ դէթ առաջին ժամանակները, միւս բոլոր բնակիչներին:

Բայց այս պահանջները դժուար են իրագործվում: Ընդհանրապէս մանկանոցի մէջ ուրիշներն էլ են ապրում, և հետեւաբար այնտեղ էլ անպակաս են լինում կանչ, ծիչ, իրարանցում: օղը ապականվում է, և այս բոլորը մատաղ օրգանիզմի համար անհետեանք կարող չէ քնալ:

Այսպիսի պայմաններում ի՛նչպէս կարող է մօր ազդեցութիւնը երեւնալ, ի՛նչպէս կարող է մանուկը ազատ զարգանալ:

✱

Դ.

Պրօֆեսոր Սիկարսկու կարծիքով ընտանիքի գերը կրթութեան մէջ առաւել նշանաւոր է նրանով, որ նա է միայն ընդունակ անհատ պատրաստել. մանկական պարտէզները, մսուրները, դպրոցը միջակ մարդ են պատրաստում, միջակ սովորական մանկական հողի են դաստիարակում, բայց չեն կարողանում պէտքին պէս անհատականութիւն ստեղծել:

Այն-ինչ մարդկութեան յառաջադիմութիւնը անհատականութեան զարգացումից է կախուած. որքան որ ազատ ու անարգել կերպով է զարգանում անհատ անձնաւորութիւնը, այնքան էլ ընդունակ կը լինի նա նոր սկզբունքներ ու հոսանք մտցնել կեանքի ընդհանուր հոսանքի մէջ:

Անհատականութիւնը ճշմարտապէս զարգանալ կարող է միմիայն ընտանիքի մէջ:

Մանուկի առանձին որոշիչ յատկութիւնները, նրա մտքի ու հոգու առանձնական նրբութիւնները, ուրիշ խօսքերով՝ մանուկի անհատականութիւնը միմիայն իւր ընտանիքի մէջ կարող է բնական հոգ դնելը, առաւել ճիշդ ու լաւ գնահատուելը, ապա ուրեմն և աւելի ճիշդ ու կանոնաւոր կրթութուելը:

Ընտանեկան կրթութեան կարևոր նշանակութիւնը երբէք չէ կարող տարակուսի սակ ընկնել. և ընտանիքի մէջ էլ կրթութեան առաջնորդութիւնը սովորաբար մօր ձեռքին է. ինքնին բնութիւնը զրօժ է նրա վերայ ստրաք՝ իւր զաւակին սնուցանելու:

Ինչպէս որ վարձկան սանտուի կաթը երբէք չէ կարող նարազատ մօր կաթի աղօղ բռնել, այնպէս էլ մատուր ու բարոյական գաստիարակութեան ժամանակ ոչ մի կողմնակի գաստիարակ կարող չէ մօր գործը կատարել:

Բայց զժբախտաբար մայրերը լիովին չեն գնահատում այն ազդեցութիւնը, որ ունին ապագայ սերունդի բնուորութեան ու կեանքի վերայ, և

այս իսկ պատճառով կարևոր լըջմանութեամբ չեն նայում իրանց մայրական պարտականութիւնների վերայ:

Երեխայոց ունեցած ախտերի ու վատթար հակումների պատասխանատուութիւնը նոնպէս մայրերի վերայ է ընկնում:

Շատ մայրեր թեթևամտութեամբ են վերաբերում իրանց զաւակների կրթութեան, վայր ի վերոյ են նայում այս սուրբ դործի վերայ, որը որպէս թէ ոչ մի նախապատրաստութիւն չի պահանջում:

Սյսպէս՝ Փիզիքականի զարգացման նկատմամբ նրանք իրանց պարտքը լիովին կատարած են համարում, երբ մանուկը կուշա է, վրան—զլուխը, հաղնուած. մտքի ու բարայականի դաստիարակութեան վերաբերեալ խնդիրն աւելի քիչ է զբաղեցնում. վաղ մանկութեան ժամանակ նրա վերայ ամենեւին ուշադրութիւն չեն դարձնում, իսկ յետոյ՝ երբ մանուկը զպրոց է մանում, ամէն հոգացողութիւն ու խնամք զպրոցի վերայ է ձգվում: Հարկաւ շատ ցաւալի արդիւնքներ են առաջ գալիս:

Մայրական պարտականութիւնները կանոնաւորապէս ու լիովին կատարելու համար մեր մայրերից շատերը չունին կրթութիւն թէ ընդհանուր և թէ մասնաւորապէս մանկավարժական:

Ընդհանուր կրթութիւնը մեծ նշանակութիւն ունի մայր կնոջ համար. նրանով կարող է քննական աչքով նայել ընթացիկ կեանքի երևոյթների վե-

բայ, զիտակցաբար վերաբերուել ժամանակակից քաղաքակրթութեան զարգացման, որոշ բմբունել նրա յառաջադիմական հոսանքները և իւր զիրքը ընդհանուր մարդկային յառաջադիմութեան նկատմամբ որոշել:

Ընդհանուր կրթութիւնը նոռւ միջոց կը տայ նրան լաւ ու խելացի կերպով պարզելու իրեն կրթութեան նպատակը:

Երբ երեխայք մեծանում են թուլակազմ՝ մարմնով ու մինչև անգամ հոգևով, ծնողները այս մի զժբախտութիւն են համարում, և այս երևոյթի պատճառը դերբնական:

Բայց ոչ երբէք:

Անտարակոյս կան մի քանի գէպքեր, որոնց պատճառը ժառանգականութիւնն է, բայց ընդհանրապէս պատճառը գաստիարակութեան անխոհեմ եղանակն է:

Մեծ մասամբ ծնողներն են պատճառ իրենց որդւոց տկարութեան, չարչարանքի ու զժբախտութեան:

Յայանի է, որ կամքի թուլութիւնը կամ փոփոխամտութիւնը մարդուս խոշոր տկարութիւններից մէկն է:

Այն-ինչ սյսպիսի խնդրում իսկ գաստիարակները խոշոր սխալներ են գործում:

Կեանքի մէջ յաճախ տեսնում ենք բարի ձգտումներով և վսեմ զգացմունքներով անձինք, բայց, աւաղ, զրկուած կամքի հաստատութիւնից և միշտ ուրիշների ազդեցութեան ենթարկուած:

Ահա այս կրաւորականութիւնը՝ վաթար
դաստիարակութեան տխուր հեռանկէր մեծ-
մեծ մեաներ է հասցնում ինչպէս անհաս մար-
դուն, այնպէս էլ հասարակութեան:

Կեանքի ներկայ ժամանակի պահանջներն ի
նկատի առնելով՝ ծնողները պարտական են հաս-
տատուն ու բազմակողմանի զիտութիւն ունենալ՝
իրենց բարոյական պարտքը գոհացուցիչ կերպով
կատարելու համար:

Ե.

Անտարակոյս՝ գաստիարակութիւնը մի բարդ
գործ է. նա պէտք է համապատասխան լինի նաև
ժամանակի պահանջներին, և անպատճառ ի նկա-
տի պիտի ունենայ հասարակութեան քաղաքա-
կրթական վիճակը:

Այսպէս՝ կարելի է ասել, թէ գաստիարակու-
թեան նպատակն է մանուկի բնական ընդունակու-
թիւնները զարգացնել այնպիսի ուղղութեամբ, որ
նա առողջակազմ, երջանիկ ու բարոյական անձնու-
ւորութիւն դառնայ:

Այս խնդիրը գոհացուցիչ կերպով իրականու-
ցնելու համար, ինչպէս արդէն ասացինք, անհրա-
ժեշտ է զիտութիւն ունենալ, այն էլ բազմակող-
մանի զիտութիւն:

Բայց դժբախտաբար մեր մայրերից ու հայրե-
րից շատերը տակաւին համոզուած չեն, թէ զի-
տութիւնը կարևոր ու անհրաժեշտ է:

Գիտական տեղեկութիւնները՝ այսպէս ասենք, գործնական տեղեկութիւնների ստուգութիւնը, լրացումն ու ընդհանրացումն է:

Գործնական տեղեկութիւններ իւրաքանչիւր ոք ձեռք է բերում անձնական փորձով կամ ուրիշների միջոցով, որոնք որ ունին:

Այն-ինչ գիտական ծանօթութիւններ միայն գիտութիւնն է տալիս և կարելի է ստանալ դրպրոյնների, դրքերի, գիտական ընթացքների և այլ ուրիշ միջոցներով:

Այս գիտական տեղեկութիւնները հանվում են բազմաթիւ՝ լաւ կազմակերպուած, լիակատար փորձերից ու գիտողութիւններից:

Երեխային ֆիզիքապէս կանոնաւոր կրթելու համար անհրաժեշտ է պարզ ու որոշ հասկացողութիւն ունենալ օրգանիզմի բոլոր ֆունքցիաների մասին. իսկ այսպիսի տաղեկութիւններ գործնականապէս կարելի չէ ստանալ:

Մանուկի միտքը կանոնաւորապէս կրթելու համար անհրաժեշտ է հոգեբանական օրէնքների գիտութիւն՝ որ նոյնպէս փորձառական գիտութեան սահմանից դուրս է:

Գիտական տեղեկութիւնների մի առաւելութիւնն էլ այն է, որ ընդհանուր են, այսինքն գիտութեան հաստատած ճշմարտութիւնները գործադրելի են ոչ միայն այս կամ այն անհատ դէպքի վերաբերմամբ, այլ համանման բոլոր դէպքերի նկատմամբ. նրանք իրանց ոյժն են պահպանում ամէն ժամանակ և ամէն տեղ:

Գիտական տեղեկութիւնները ոչ երբէք մեր-
ժում են փորձառական ծանօթութիւնների կարե-
ւորութիւնը. այս վերջիններն առաւել զօրանում
կամ հերքվում են գիտութեան միջոցով:

2.

Որովհետեւ մօր առաջին հոգսը իւր որդու ա-
ռողջութիւնը պիտի լինի, ուստի ամէնից առաջ
պէտք է նա այնպիսի տեղեկութիւններ ունենայ,
որ կարող լինի յաջողութեամբ կրթութեան այս
առաջին պահանջն իրագործել:

Տակաւին չը յղացած և յղութեան ժամանակ
կինը պէտք է քիչ-շատ զգոյշ լինի, որ գալիք մարդ-
կային էակին վնաս չհասցնէ:

Նա պէտք է փոքր ի շատէ հմուտ լինի մարդ-
կային կազմախօսութեան ու բնախօսութեան, և
նոյնպէս առողջապահութեան այն մասին՝ որ յղու-
թեանն է վերաբերում:

Մանուկ խնամելը նոյնպէս պահանջում է, որ
մարդ տեղեկութիւն ունենայ մանկական հասակի
առողջապահութեան, որ նոյնպէս սերտ կապուած
է մարդկային կազմախօսութեան ու բնախօսու-
թեան հետ:

Այս գիտութիւններն ինքնբարձրեան մեծ
նշանակութիւն ունին, որովհետեւ անոնց միջոցով
միայն նախ ունինք գիտակցաբար վարուելու մա-
նուկի օրգանիզմի հետ:

Այս զիտութիւնները կօղնեն մեզ ճշտութեամբ վճռելու զանազան գործնական խնդիրներ, օրինակ՝ թէ երբ պէտք է երեխային նստեցնել, երբ և ինչով կերակրել և այլն:

Իսկ թէ որքան տղայք մեզ մօտ մեռնում են ճնողների տգիտութեան պատճառով՝ այդ ամէնքին յայանի է:

Կարելի է շատ ապացոյցներ բերել ցոյց տալու համար, թէ մայրը պարտական է առողջապահութեան հիմունքները զիտնալ. ահաւասիկ օրինակներ:

Մեր ազոց յաճախ կոկորդին է ցաւում, և գլխաւորապէս այն պատճառով՝ որ մայրերն անհողութեամբ նրանց վիզն են փաթաթում թաշկինակ, շառֆ և այլն, այն-ինչ այս բոլորն աւելորդ է. վիզը պէտք է միշտ բաց մնայ՝ թէ ամառը և թէ ձմեռը:

Շատ օգտակար կը լինէր առաւօտ ու երեկոյ երեխայի վիզը լուանալ սենեակի բարեխառնութեան ջրով, կոկորդացաւի տրամադիր երեխայոց նսեռութիւնը՝ դարձեալ նոյն բարեխառնութեան ջրով, միայն թէ վիզը լաւ պէտք է սրբել-չորացնել:

Անդլիացի երեխաների ոտները (սրունքները) ամբողջ տարի բաց են. այս խելացի սովորութիւնը Պրանսիա է անցել, և այժմ՝ Պրանսիայում թէ հարուստի և թէ աղքատի տղայքը մինչև 12—15 տարեկան հասակները բաց սրունքներով են շքրջում (կարճ գուլպայ են հագնում) և մինչև անգամ դպրոց գնում:

Մեր երկրի կլիման քիչ-շատ նման է Ֆրանսիայի կլիմային, (Սնդղիայինը առաւել խիստ է), ապա ինչո՞ւ մարմին պնդացնելու այս զեղէցիկ եղենակը քաղաքակիրթ ազգերից չառնենք:

Երեխայք կարող են այսպէս շրջել նախ սենեակում և ապա, հետզհետէ, նաև փողոցում: այսպէս նաև վիզ լուանալու վերաբերմամբ կարելի է նախ հաղիւ սաքիկէ ջուր բանեցնել և ապա կամայկամայ պաղ ջուր գործածել:

Ամէն մարդ պարտաւոր է կերակուր ուտելուց առաջ ձեռները լուանալ, ինչպէս և ուտելուց յետոյ բերանը ողողել (ցայել):

Մրդեօք ամէ՞ն մայր ստիպում է իւր երեխային այս բոլորը կատարել. ապաքէն այս առողջապահական գործողութիւնները շատ օգտաւէտ են ամէն տեսակէտով. փնթիութիւնը միշտ վնասակար է:

է.

Երեխայոց մտաւորապէս ու բարոյապէս կրթելու համար կարևոր է գիտնալ հոգեբանութիւն ու բարոյագիտութիւն:

Մանուկի հոգեկան յատկութիւնների զարգացումը կատարւում է բնութիւնից սահմանուած յայտնի կանոններով:

Հոգեբանական աեղեկութիւնների միջոցով դաստիարակը փոքր ի շատէ գաղափար կը կազմէ

մանուկի ժառանգական յատկութիւնների մասին
և կաշխատի նոյն յատկութիւնները զործադրել
յօգուտ գաստիարակութեան:

Ժառանգականութիւնը մեծ դեր է խաղում
գաստիարակութեան մէջ:

Շատ կարեւոր է, որ գաստիարակը հիմնաւո-
րապէս ծանօթանայ այս յատկութեան:

Մանուկի ժառանգական յատկութիւնների ծա-
նօթութիւնը գաստիարակի համար մի առաջնոր-
դող թել կը գառնայ գաստիարակութեան բազմա-
տեսակ եղանակների մէջ:

Մայրը փոքր ի շատ է իմանալով իւր ու հօր
յատկութիւնները, կարող է ժամանակին զանա-
զան միջոցներ զործ դնել՝ լաւ յատկութիւնները
զարգացնելու և վտաթար հակումները տկարա-
ցնելու համար:

Հոգեկան յատկութիւնների ժառանգարար ան-
ցումը մտաւոր ու բարոյական գաստիարակու-
թեան մէջ նոյնքան մեծ նշանակութիւն ունի, որ-
քան և ֆիզիքական յատկութիւնների ժառանգումը:
Ֆիզիքական կրթութեան մէջ:

Թէ առաջին և թէ երկրորդ պարագայում
նա մի ելուկէս է բազմատեսակ գաստիարակչական
եղանակների համար:

Բարոյական գաստիարակութիւնը պէտք է
հաստատուած լինի բարոյագիտութեան (էթիկայի)
—բարոյականութեան գիտութեան վերայ:

Բարոյական գաստիարակութիւնն առաւել մեծ
հոգացողութիւն ու գիտութիւն է պահանջում, և

պլխաւորապէս այն՝ որ ծնողներն իրենք չմեղան-
չեն բարոյադիտութեան սկզբունքների դէմ:

Ծնողներն իրանց վատ վարքովը և կամ ազի-
տաբար խառնուելովը մանուկի կեանքի մէջ՝ սովոր-
աբար փձացնում են նրանց:

Ուստի բարոյական յաջողակ կրթութեան հա-
մար՝ մայրը իբրև դաստիարակ պարտական է ոչ
միայն բարոյական սկզբունքները տեսականապէս
դիտնալ, այլ և յաջորդաբար դործադրել նրանց
իւր կեանքում:

Այդ սկզբունքները իւրացնելու համար պէտք
է փոքր ի շատէ նախապատրաստութիւն, ընդհա-
նուր կրթութիւն ունենալ և որչափ որ այս նա-
խապատրաստութիւնը ընդարձակ ու հիմնաւոր է,
այնքան էլ լաւ է:

Թող ուրեմն իւրաքանչիւր մօր համար սուրբ
պարտականութիւն լինի իւր անձի դաստիարակու-
թեամբ և մտաւորական ինքնակրթութեամբ պա-
րապելու՝ ընտիր դրքեր կարդալով:

Զաւակների դաստիարակութեան նկատմամբ
մեծապէս օգտակար է, երբ ծնողները միասին են
հաւաքվում՝ գոնէ հինգ-տասը հօգի, շաբաթը մի
անգամ, և ընթերցանութեամբ, խօսակցութեամբ և
այլ օգտակար դործով ժամանակ են անց կացնում:

Եթէ լինի ցանկութիւն, եթէ լինի դիտակցու-
թիւն, թէ մանուկների դաստիարակութիւնը սուրբ
գործ է՝ ապաքէն «մանուկների մէջ է ապագայ
մարդկութիւնը», այն ժամանակ ոչ մի դժուարու-
թիւն կարող չէ լինել:

Սթափուելու ժամանակ է. ամէն մի հայրենիքի համար հարկաւոր են օգտակար ու բարեկիրթ քաղաքացիներ:

Ը.

Արդի պայմաններում այն բոլոր տեղեկութիւններն, որ անհրաժեշտ կարևոր են որեւիցէ մօր ունենալ զաւակի դաստիարակելու համար՝ ամենայարմարն է զրքերից ստանալ:

Գրքերի ժողովածուն — դա նոյն համալսարանն է:

Եթէ մէկը, ասում է Մակոյէյ, ինձ զերազանց թագաւոր դարձնէր, երբեւիցէ ապրած, հոյակապ պալատներով, հրաշագեղ պարտէզներով, նուրբ կերակուրներով ու զինիներով, զեղեցիկ զգեստներով ու հարիւրաւոր ծառաներով, այն պայմանով միայն, որ ես չը կարգամ՝ ես չէի յօժարիլ թագաւոր դառնալ:

«Ես առաւել կ'յօժարէի վերնասնում (չարգախում) ապրող չքաւոր լինել բազմաթիւ զրքեր ունենալով՝ քան թէ թագաւոր, որ կարգալ չի սիրում»:

Երիտասարդական հասակում զրքերը մեր լաւագոյն առաջնորդներն են. ծերութեան հասակում նրանք մեզ զբաղեցնում են, նրանք մեր հոգսերն են թեթեւացնում, մեր կրքերը սանձահարում:

«Իմաստութեան մատենագարանը, — ասում է Լեբբոկը, — ամէն տեսակ հարստութիւնից բարձր է,

և ոչ մի բան, որ կարող էնք մէկին յանկարչ կարող է նրան հաւատարուել:

Ուտօի ամէն ոք՝ որ իրան նախանձայրոյ ճեւեռոյ է համարում ճշմարտութեան, երջանկութեան, իմաստութեան և մինչև իսկ հաւատքի՝ բնականաբար պէտք է գրասէր լինի:

Կրթութիւնը զպրոց աւարակելով չէ վերջանում: Տէնց այն ժամանակ է սկսվում հազիւ:

Նա շարունակ աւելում է մեր կեանքի բովանդակ ընթացքում: Կրթութիւնն երբէք դադարելու չէ և մատենադարանը մեծերի զպրոցն է:

Գրքերն ամփոփում են իրանց մէջ անցեալ դարերի փորձառութիւնները, ամբարած գիտութիւնները:

Նրանք պատկերացնում են մեզ բնութեան նրաշալիքներն ու զեղեցկութիւնները. օգնութեան են հասնում զժուարին հանդամանքներում, մխիթարում, սփոփում են մեզ վշտերի ու տառապանքների մէջ. հարստացնում են մեր միտքը զազափարներով և մեզ մեր աչքում բարձրացնում:

Գրքեր՝ ինչպէս և բարեկամ ընտրելը մի ծանրակշիռ խնդիր է:

Կան գրքեր, որոնց կարելի չէ մինչև անգամ զիրք կոչել, և որանց ընթերցումը ժամանակի կորուստ է, իսկ մի քանիսն էլ այնքան վնասակար են, որ ընթերցողին պղծում են. եթէ մենք մարդիկ լինէին, մենք պարտական էինք դուրս վռնտել:

Ոչ ոք կարող չէ մի ժամ անգամ լաւ զիրք

կարգալով՝ աւելի լաւ ու երջանիկ զգալ իրան և այն էլ ոչ թէ միայն հէնց այդ բոպէին. բնափր զիրքը յիշատակ է թողնում մեզ բնափր ու յաջողակ մտքերի պաշար, որոնց կարող ենք մշտապէս դառնալ՝ երբ և կամենանք»):

Անդլիսացի փիլիսոփայ Լեբբոկի այս բոլոր դատողութիւնների վերայ երբէք չէ կարելի տարակոյս յայանել:

Թող դաստիարակներն օգտուելով զհատութեան կրթիչ զօրութիւնից՝ առողջ իմացականութիւն ու ճշմարտութեան սէր զարգացնեն իրանց աշակերտների մէջ, և այս ճանապարհով սպառազայ սերունդի բարքն ազնուացնեն:

Գծրախտարար զհատութիւններ ստանալու այս աղբիւրից մենք սակաւին շատ սակաւ ենք օգտվում. մեզնից շատերը դեռ ևս ընթերցասիրութեան վարժուած չեն:

Թ.

Թող մեր խօսքերն այնպէս չճասկացուին, որպէս թէ մենք պահանջում ենք, որ ծնողներն ու դաստիարակները մասնաւորապէս այս զհատութիւններով պարապեն:

Սյսպիսի մի պահանջը նոյնքան անմիտ կը լինէր, որքան և նառատակը, թէ մանուկի Ֆիդէքական կրթութեան համար անհրաժեշտ է մասնազիտորէն իմանալ կազմախօսութիւն (անատոմիա)

և բնաստութիւն (Ֆիզիօլոգիա) . ցանկալի նախա-
պատրաստութիւն ասելով պէտք է հասկանանք
զիտական պարզ հայեացք ունենալ առարկաների
վերայ . օրինակ՝ դաստիարակը պէտք է հասկանայ
մանուկի կեանքի նկատմամբ մաքուր օդի, սննդա-
բար կերակուրների, խառն կերակուրի, մարմնական
շարժումների և այլն նշանակութիւնը:

Մայրը ուսումնասիրելով հոգեբանութիւնը
այն համոզմունքն առաջ պիտի բերէ, թէ հոգեկան
կեանքի երեւոյթներն որոշ բնական օրէնքների են
ենթակայ, թէ նրանց մէջ ոչինչ գերբնական
չկայ:

Բխանականօրէն մշակուած հոգեբանական հա-
յեացքը երբեք կարող չէ հաշտուել պէս-պէս սնո-
տիապաշտութիւնների հետ:

Երբ վերջապէս երեխայք զրել-կարգալ են
սխտում, այն ժամանակ առաջ է գալիս նրանց բանի-
մաց ընթերցանութեան խնդիրը:

Այս խնդրին պէտքին պէս վերաբերուելու
համար հարկաւոր է, որ ծնողները ծանօթ լինին
մանկական գրականութեան:

Դաստիարակութեան գործը դժուարանում է
ոչ միայն ժամանակէս կուլտուրական կեանքի բար-
դութեան պատճառով, այլ և նրա բազմատեսակ
բացասական կեդմերով:

Դաստիարակը ոչ միայն պէտք է հոգայ իւր
սանիկի հոգու գլխկան յատկութիւնները մշակել,
այլ և խնամք պէտք է տանի՝ տալու նրան
այնպիսի միջոցներ, որոնցով կարող լինի պաշտպա-

նել իւր անձը պէսպէս ախտերից ու վնասակար սովորութիւններէից:

Ի հարկէ ըստ դաստիարակուած անձնաւորութիւնը կարիք չունի պաշտպանութեան. նա ինքնին կարող կը լինի պաշտպանել իւր անձը ամէն տեսակ անբարոյականացուցիչ իրերից:

Կան սովորութիւններ, որոնք հարեանցի տեսութեամբ մեղ անվնաս են թուում, այն-ինչ նրանք շատ կարիքների ու թշուառութիւնների պատճառ են դառնում, օր. արբեցութիւնը, ծխելը, սեռական սանձարձակութիւնը և այլն (ծխելն ու արբեցողութիւնը պէտք է բացէ ի բաց վճնտել մարդկային կեանքի պէտքերից):

Շատերը ազիտաբար թէթեւ աչքով են նայում այն խիստ մտերմական յարաբերութեան, որ սովորաբար այր մարդիկ մինչև իրանց տնունանալը ունենում են որոշ կարգի կանոնց հետ:

Ծայրագոյն յանցանք են գործում ճնողները՝ երբ անտարբեր աչքով են նայում դաստիարակութեան այս ամենամեծ խնդրին:

Ա՛րքան պատանիներ բարոյապէս ու Ֆիզիքապէս ընկնում են միմիայն այն պատճառով, որ ճնողներն ու դաստիարակները, մանուկների անհասականութեան զարգացման ամենաճանր բոպէին, բոլորովին անխնամ են թողնում նրանց (թէ աղոց և թէ աղչելիներին) և չեն հարկադրում նրանց իրանց օրգանիզմի նորամտի գործառնութիւնը (ֆունքցիա):

Աճող սերունդի խելացի դաստիարակութիւնը այստեղ առաւել ևս մեծ գեր է խաղում:

ժ.

Սչժմ՝ դառնանք առօրեայ կեանքին և կանոս առնենք այն ընդհանուր երեոյթի վերայ, որ ժամանակակից հասարակութիւնը մեծ մասամբ բարոյական այլ պահանջներ է անում՝ ազջիկներից ու կանանցից և այլ՝ երիտասարդներից ու այր մարդկանցից:

Տղամարդիկ իրաւունք ունին զայթակղեցնելու, և նրանց այս դործի համար չեն գատապարտում: Կանայք իրաւունք չունին զայթակղուելու, սպա թէ ոչ հասարակութիւնից կը մերժուին և անարգանքի զրոշմ՝ կը զրուի նրանց վերայ:

Մեծ ամօթ, նախատինք, անբարոյականութիւն է համարվում, երբ ազջիկը կուսութիւնն է կորցնում ամուսնանալուց տուած, բայց միևնոյն գործը անարգանք չէ այր մարդու վերաբերմամբ:

Ո՞րտեղից է արդեօք առաջ դայիս բարոյական պահանջների այս երկուութիւնը:

Հիմնուել այն բանի վերայ, իբրև թէ մարդկային բնութիւնն յուզող կրքերն անընկճելի են, թէ ժուժկալութիւնը կորստաբեր ազգեցութիւն ունի մարդկային առողջութեան կամ երկարակեցութեան վերայ, հիմնուել այս փաստերի վերայ անմասութիւն է, որովհետև ժամանակակից բժշկականութիւնը իւր նշանաւոր ներկայացուցիչների

բերնով հերքում է այդ սխալ հայեացքը, որ խկապէս անուսակութիւնն արդարացնելու մի պատուակ է:

Բժշկական գիտութիւնը բոլորովին հակառակն է հաստատում:

Նրա պահանջները կատարելապէս համաձայն են և կրօնքի պահանջներին և բարոյադիտութեան (էթիկայի) հիմնական օրէնքին, թէ բարոյական սկզբունքները նոյն և մի պիտի լինին երկու սեռի անձինքների համար էլ:

Աղգերի մտաւոր զարգացման յառաջախաղացութեան չափով պէտք է որ հեազհետէ անհետան վերոյիշեալ նախապաշարմունքները:

Եւ թէ և ներկայ ժամանակում՝ ճշդկատանի մի քանի տեղերում, այրի կինը իւր մեռած մարդու հետ չի այրվում, բայց և այնպէս աշխարհի աջից կարծես պատանդվում է նա:

Նա պատանդվում է քաղաքացիական մահուան. նրան խիստ արդելվում է երկրորդ անգամ ամուսնանալ, և հետը հաղորդակցութիւն ունենալը պղծութիւն է համարվում:

Ի հարկէ՛ մինչև այժմ մի օրինակ անգամ եղած չէ, որ օրիորդի կամ կնոջ մահուան առիթով մի այր մարդ այրուի:

Այսպէս էր կնոջ վիճակը երկանը մեռնելուց յետոյ. նրա կենդանութեան ժամանակ էլ այր մարդու «սեռական արածութիւնները» պահպանվում էին ոչինչ պակաս զարհուրելի օրէնքներով:

Այր մարդու ամուսնական անհաւատարմու-

Թիւնը կնոջը բողբոջելու ամենաչնչին իրաւունք անգամ չէր տալիս:

Իրաւունք է անառակ կանանց քարկոծել, բայց անառակ տղամարդոց— ոչ երբէք:

Պարզ է, որ մի այսպիսի բարոյական սկզբունք, որ երիտասարդի ողջախոհութեան կորստի վերայ զեջող աչքով է նայում և կամ արդարացնում է, անցեալից ժառանգուած մի խայտառակ նախապաշարմունք է:

Մայրն ու զաստիարակը պարտական են եռանդով մաքառելու այս անմիտ նախապաշարման դէմ, եթէ միայն նրանց համար թանկ է աճող սերնդի բարոյական կեանքը և մարմնական սուղջութիւնը:

Ապաքէն յաճախ ողջախոհութեան խախտումը պատժւում է սիֆիլիսով և վէներական ծանր հիւանդութիւններով, որոնք մարդկային օրգանիզմը քայքայում են և մարդկութիւնը այլասերում:

Սեռական խնդրի միջ պէտք է միշտ առաջնորդող լինի այս սկզբունքը— թէ՛ «ողջախոհութեան կորսնցնելը չամուսնացած երիտասարդի համար ևս նոյնքան ամեթալի ու անբարոյական է, որքան և աղջկայ համար»:

ԺՍ.

Եթէ հաշուենք պղտատնական սերը (որ բնառմանց անդոյ, պատիր բան է) և կանգ առնենք

միմիայն սովորականի վերայ, կը աւանննք, որ նա
աարբեր է երկու սեռերի մօտ:

Պրօֆ. Սիկորսկու ասելով՝ «Սյր մարդիկ աւել-
լի յայանի են առաւել զօրաւոր Ֆիզիքական պա-
հանջներով, ուստի և սիրում (զգում) են զգայա-
կանութիւն և իրանց սիրոյ մէջ շատ անգամ՝
առաջնորդվում են կնոջ արաւքին արժանիքներով:

Իւր սիրոյ մէջ այր մարդն աւելի վճռական
ու բուռն է, բայց և այնպէս սերը նրա հոգին բո-
վանդակապէս չէ լեցնում: Ժամանակ-ժամանակ
աեղի կը սայ ուրիշ կենսական ու հասարակական
խնդիրների:

Սյսպէս չէ կնոջ սերը:

Երբ մտաւորապէս կանոնաւոր կերպով է զար-
գացած և լաւ դաստիարակուած՝ նրա զգայակա-
նութիւնը առաւել թոյլ կը լինի, քան թէ այր
մարդունը:

Կնոջ սիրելու պահանջն աւելի մեծ է, աւա-
կան է և միանգամայն նրա սերը աւելի հոգեւոր է,
քան թէ զգայնական, հեշտական:

Սյր մարդը նախ և առաջ կին է սիրում, ապա
իւր որդեաց մօրը, իսկ կնոջ դիտակցութեան մէջ
առաջին աեղը բռնում է իւր երեխաների հայրը,
ապա իւր ամուսինը:

Մայր գառնալով՝ կինը իւր սիրուն բաժնե-
կից է անում իւր երեխաներին ու մարդուն:

Մայրական սիրոյ առաջ զգայնականութիւնն
անհետանում է և այնուհետե կինը ամուսնական
կենակցութեան մէջ իւր մարդու սիրոյ ու մտեր-

մութեան աւելի ասպարոյցներն է զանուս, քան թէ զգայական հաճոյք:

Կինը բոլոր հոգևով է սիրում:

Նրա համար սէրը—կեանք է. այր մարդու համար՝ սէրը—կեանքի հաճայք:

Իժբախտ սէրը այր մարդուն խոցում է, իսկ կնոջ կեանքն է արժում, կամ թէ կեանքի երջանկութիւնը:

Այր մարդը ենթարկւում է կնոջ ազդեցութեան, և այդ ազդեցութիւնը, այդ կախումը այնքան աւելի է, որքան թոյլ է նա, որքան որ զգայական է»:

Երկու սեռերի հոգեկան յատկութիւնների այս բնորոշութիւնը ցոյց է տալիս, թէ իդէալի հասնելու համար որքան կարևոր է, որ մարդս խոյս տայ զգայականութիւն, հեշտասիրութիւն զրգուղ ամէն տեսակ բաներից, և թէ որքան անհրաժեշտ ու օգտակար է, որ նա ձգտի իւր զգայնականութիւնը սանձահարելու:

Այստեղ ցոյց է արվում, թէ անհրաժեշտ է քնդարձակութիւն ու զարգացումն ապլ մարդկային բնութեան քնքոյշ ու ազնուագոյն կողմերին, որոնք շատ հեշտ կերպով խլանում են զգայականութեամբ՝ մանաւանդ երիտասարդութեան տարիներում:

Մայրը կամ դաստիարակը մի՞թէ կարող է զիստութեան այս գանձերը աննկատ թողնել:

Անթի զգացման պատշաճաւոր զարգացումը մեծապէս նպաստում է սիրոյ մինչև իդէալական

դրութեան բարձրանալը, և մարդու բնութեան
հազորդում է իդէալականութեան ու ազնութեան
այն նրբութիւնը, որ զնաճատել զիսէ աշնիւ մար-
դոց կարծիքը և մաքուր խղճմանքի պահանջ-
ները:

Որպէսզի սեռական կեանքն միշտ մաղկային
մնայ և անասնականութեան չհանի՝ ամօթխածու-
թեան զգացման բոլոր ոյժովը պէտք է պահպանե-
ուի. այս են մեզ հաստատում մեր ժամանակի
զրեթէ բոլոր մեծ մտածողներն ու բժիշկները:

Ժուժկալութիւն պահպանելը մի պայման է,
որ կամքի զարգացմանն է նպաստում:

Մաքառելով զարգացող զոյցականութեան
հետ և զսպելով սեռական բնազդի նման մի հզոր
բնազդ՝ մենք ամենալաւ կերպով նպաստում ենք
կամքի զարգացմանն ու կազմակերպութեան:

Երեխայի կամքը հեղհեանէ զօրանում է քաղ-
ցի, երկիւզի, բարկութեան և այլ պայպիսի զգա-
ցումների ազդեցութիւնը զսպելու փորձերով:

Ստոր բնազդների դէմ՝ մղուած այս պատե-
րազմը միաժամանակ նպաստում է թէ կամքի զար-
գացման և թէ այդ բնազդների կանոնաւորութեան:

Այս մաքառումը արհեստական բան չէ. նա
մի բնական երևոյթ է, որ իրերից բնականաբար
առաջ է գալիս. նա մարդկային զարգացման կա-
նոնաւոր զործողութեան (պրոցես) արտայայտու-
թիւնն է:

Այդ մաքառումն ակնյայտնի կերպով է երևում,
եբբ պատանին կանոնաւոր կերպով է զարդանում:

Երիտասարդը բոլոր ոյժով անդադար կովում է յուզելչ կրքերի դէմ: մաքառումը մեծ աջողութեամբ առաջ է մղվում: բայց անա ընկերային կերուխում, ուժերը տկարանում են և Երիտասարդը ընկնում է:

Այս ամէնն անշուշտ արտայայտվում է այր մարդու բնաւորութեան վերայ՝ տալով նրա հոգուն այն չափազանց կոպիտ զգայականութիւնը, որ դարձնում է նրան միանգամայն թէ անզուսպ և թէ անողոք, և որը կարող է ամուսնական կեանքի մէջ խռովութիւնների մշտական աղբիւր դառնալ:

ԺԲ.

Ամուսնական կեանքի մէջ ճշմարիտ երջանկութեան հասնելու և կատարեալ անկախութիւն—անկախութիւն ստորաքարչ կրքերից—ձեռք բերելու համար պէտք է երիտասարդը վաղօրօք ու խոհեմութեամբ զգայականութիւնը զսպէ:

Դաստիարակութեան արդի եղանակները, — ասում է պրօֆ. Տառնովսկին, — թէև ընտելացնում են մանուկին մտաւորական աշխատանքի, զարդացնում են նրա մէջ արդարագատութեան ու ճշմարտութեան սէրը, թէև տալիս են նրան բազմաատակ գիտութիւններ, բայց և այնպէս շատ սակաւ են խնամք տանում վաղօրօք նրա սեռական զգայնականութիւնը զսպելու, և ամենեւին չեն սովորեցնում նրան գիտակցաբար կռուելու հետզհետէ

զօրացող սեռական սուփանքի հետ, որ երբեմն
դասախարակութեան միջոցով իսկ արուեստաբար
զրգովում է:

Ծնողների սուրբ պարտքն է յորդորել իրենց
որդոց, որ սեռական ժուժկալութիւն պահպանեն.
ուստի և պարտական են նրանցից հեռացնել այն
ամէնը, որ կարող է նրանց սեռական սուփանքը
զրգուել:

Հարկաւոր է խելացի դասախարակութեան մի-
ջոցով պատանիներին այնպիսի զրութեան մէջ դնել,
որ կարող լինին յաջողութեամբ ամող զգայակա-
նութեան հետ մտքաուելու:

Անհրաժեշտ է նոյնպէս պատանիներին բացա-
զրել, թէ խիստ ժուժկալութեան շնորհիւ որքան
շահվում են, որքան անարատ ու ամբողջ կը մնայ
իրենց հոգեւոր զարգացումը, իրենց հոգեւոր գերա-
զանց ուժերի ներդաշնակ ամելութիւնը:

Բայց ի՞նչ ենք տեսնում կեանքի մէջ:

Ծնողները շիտթուս ծ դիմում են բժշկին խոր-
հուրդ հարցնելու, թէ ժամանակ չէ՞ արդեօք, որ
իրենց զուակը մերձաւորութիւն ունենայ, որով-
հետեւ նրա զլուխն է ցաւում, ծանր է, զիւրազր-
գիւ է դարձել, քնից զրկուել է և այլն:

Եթէ ծնողներն ու դասախարակները կատա-
րելապէս հասկացած լինէին իրենց կոչումն, այս-
պիսի դէպքերում մեծ աջողութեամբ կաշխա-
տէին որ մանուկի կեանքը կանոնաւորապէս բաշ-
խուած լինի, որ աշխատասուլի ու հանգստեան
ժամերը կանոնաւորապէս իրար փոխանակեն,

որ Ֆիզիքական մարդուներ ու շարժումներ կատարէ նա մաքուր օդի մէջ՝ զորձ դնելով միանգամայն և սառը ջուր.— այս ամէնը զեղեցիկ արդիւնք ու կատարեալ առողջութիւն կը սայ:

Այսպիսի հանդամանքները պարզաբար ցոյց են տալիս, թէ որքան կարևոր ու օգտակար է, որ մայրերն ինքնակրթութեամբ ու ինքնազարգացմամբ զբաղուին:

Պարզ ճշմարտութիւն է և սուղացոյցի կարօտ չէ, թէ մենք բարոյսպէս պատասխանատու ենք մատաղ սերունդի ախտերի ու պակասութիւնների զարգացման համար:

Եւ ահա որչափ որ ոյժը, մեր դիտութիւնը թոյլ է տալիս, պէտք է աշխատենք մեր դաստիարակչական պարտականութիւնները իրապէս կատարելու:

Կեանքի հիմնական օրէնքների դիտութիւնն ու հասկացողութիւնը ամէն տեսակ բարոյական զբացման, լաւագոյն հիմունքն է:

ԺԳ.

Մեր ինքնակրթութիւնը շատ հանդամանօրէն ու լիակատար պէտք է լինի, որպէսզի կարողանայ պէտքին պէս իւր ճնողական պարտականութիւնները կատարել:

Այն առարկաները, որ կլին-մայրը բաւականաչափ պէտք է իւրացնէ, երկար ու կանոնաւոր աշխատանք են պահանջում:

Այս ինքնակրթութիւնը սկզբում դժուար է երևում, բայց յետոյ, երբ կարգալու սէրը հետք-հետէ զօրանայ, դիտութիւններն աւելի հեշտութեամբ են իւրացվում և զեղեցիկ արդիւնքներ առաջ բերում:

Այս զեղեցիկ նպատակին հասնելու համար պէտք է ցանկութիւն և ամուսնական խաղաղ ու երջանիկ կեանք—ամուսնութիւն «ի սիրոյ» և ոչ շահախնդրութեամբ: ¹⁰

Մեր դաստիարակչական պարտականութիւնը երեխային դպրոց մտցնելովը չէ վերջանում: Նա պիտի շարունակուի մինչև որ մանուկը չափանոս դառնայ:

Նարկաւ՝ պատանեկական հասակի դաստիարակութիւնը ճնշող խնամակալութեան բնաւորութիւն ունենալու չէ, այլ պիտի լինի չափազանց մտերմական, և մայրը միմիայն ամենակարևոր դէպքերում պէտք է միջամտէ պատանու կեանքի մէջ, նա պէտք է դիտակցարար ու խոհեմութեամբ առաջ տանէ իւր զուակի վարք ու բարքի դաստիարակութիւնը:

Այս ժամանակ պատանուն ծանր չի թուայ մօր միջամտութիւնը:

Բայց կեանքի մէջ՝ երբ որդւոց դպրոց են տալիս, այնուհետև շատ սակաւ են խնամք տանում ծնողներն իրենց որդւոց դաստիարակութեան վերայ:

Այն-ինչ այս ժամանակն էլ, ինչպէս ասացինք, պէտք է ծնողներն եռանդով խնամք տանեն իրենց

զաւակների Փիղիքական ու բարոյական դաստիարակութեան:

Երեխայոց դպրոցական կեանքումն էլ են կազմակերպվում սովորութիւններ, կամք ու բնաւորութիւն:

Դաստիարակութեան հոգսը միմիայն դպրոցի վերայ չէ կարելի ձգել. նրան դժուար է այս գործը առաջ տանել:

Դպրոցն իւր նպատակներն ունի, և յատկապէս մտաւոր կրթութիւնը. դիտաւորապէս ընտանիքը պիտի դաստիարակէ, և միայն կարեւոր դէպքերում պիտի դպրոցն այս ընտանեկան դաստիարակութեան պակասը լրացնէ:

Մանկութեան առաջին տարիներում երեխաներին պէտք է աւելի շատ ազատութիւն տալ. թող մանուկները խաղաղ անցնեն իրենց կեանքի այս շրջանը. պէտք չէ բնաւ նրանց ուրախութիւնը խանգարել և անհանգստացնել նրանց սառն դատողութեամբ՝ խառնուելով նրանց հետաքրքրող իրերի մէջ:

Մանկութիւնն իւր առանձին պարագաներն ունի և նրա մտաին կարող ենք գտտել միմիայն իւր սեփական օրէնքներով:

Նախ և առաջ երեխայի վերայ պէտք է նայել իբրև երեխայի, և ոչ թէ իբրև ապագայ հասուն մարդու վերայ:

Շատ կարեւոր է և մինչև անգամ պէտք է նպաստել, որ երեխաները երեխայ լինին, այսինքն ապրեն երեխայի պէս, և այս չպէտք է խանգարուի

ոչ հոգսերով, ոչ զրկանքներով և ոչ նեղութիւններով:

Այս կերպով հոգեկան ու մարմնական ոյժ կը ժողովուրի ապագայ զարգացման համար:

Այլ և կարևոր է, որ երեխայից պահանջուած աշխատանքը կարելոյն չափ նրա սեպհական աշխատանքը լինի, որպէսզի կարող լինի նա իւր սեպհական ոյժերի գործադրութեան հաճոյքը լիապէս ձաշակել:

ԺԴ.

Դաստիարակը հաշիւ պէտք է տեսնէ նաև ժառանգականութեան ու միջավայրի ազդեցութեան հետ:

Այժմ՝ արդէն հաստատուած իրողութիւն է, որ ժառանգաբար աւելի վատթար քան թէ լաւ յատկութիւններն են հաղորդվում, և դաստիարակը պէտք է շատ աշխատանք թափէ ժառանգական վատթար հակումներն ոչնչացնելու և նրանց փոխանակ ընտիր և լաւ հակումներ հաստատելու համար:

Որչափ որ մարդիկ դաստիարակութեան նկատմամբ անիոյթ գտնուին, այնչափ էլ ընդարձակօրէն պիտի տարածուին վատթար յատկութիւնները և ժառանգականութեան միջոցով հաստատուին նրանց մէջ, որոնց հետ մաքառելը պիտի դժուարանայ:

Այս իսկ պատճառով հէնց այժմ պէտք է սկսել մարդու բացասական յատկութիւնների դէմ

մաքառել. և որչափ այս մաքառումը շուտ սկսուի՞
այնչափ էլ լաւ է:

Դաստիարակութեան միւս թշնամին վտար
միջավայրն է. նա մանուկներին ու պատանիներին
աալիս է վասթարութեան օրինակներ:

Այն անբարոյական զործերը, որ սովորաբար
մեծերը կատարում են երեխաների առաջ՝ կանո-
նաւոր բարոյական դաստիարակութեան զօրաւոր
արդելը են հանդիսանում:

Այս իսկ պատճառով դաստիարակութեան
զործը թեթեւացնելու համար պէտք է բարւոքել
միջավայրը, ազնուացնել հասարակական բարոյա-
կանութիւնը:

Կին-մայրերը, օրիորդները — ապագայ մայրե-
րը, որոնց վերայ հէնց ինքը բնութիւնը զրել է
այս պարտականութիւնը կատարել՝ այսինքն դաս-
տիարակել, դիտութեամբ զրահաւորուած պէտք է
մտանան դաստիարակութեան զործին:

Ինչպէս արդէն ասել ենք, այսպէս կոչուած
ծնողական շրջանները կարող են մասամբ հեշտա-
ցնել դաստիարակների ինքնակրթութիւնը:

Շատերի միտքան աշխատութիւնը մէկ ուղ-
ղութեամբ աւելի արդիւնաւէտ կը լինի. այլ և ծնո-
ղական շրջաններում հաստատուած մատենագա-
րանը միջոց կը տայ սակաւ ծախսեր անելով՝ ծա-
նոթանալ կարևոր գրքերի ու ամսագրերի հետ.
էլ չենք խօսում այսպիսի շրջանների բարոյական
կապի նշանակութեան մասին:

Կանոնաւորապէս սահմանուած դաստիարակութիւնը անհատի կեանքում կարող է բարոյական շատ տանջանքների առաջն առնել:

Միմիայն դաստիարակութեան ու մտաւոր զարգացման միութիւնը կարող է երջանիկ կեանք ստեղծել:

Եւ ընդհակառակն, անխնամ դաստիարակութիւնը շատ տառապանքների հող է պատրաստում, որ հասարակութեան մէջ մեր շուրջը շատ յաճախ ենք տեսնում:

Եւ մի՞թէ մեր մէջ փոքր ի շատէ դաստիարակուած շատ երեխաներ կան թէ հարուստ ծնողներից և թէ աղքատների որդւոց մէջ:

Այդ մի խումբ բախտաւորներն էլ կորչում են անթիւ, ոչ մի տեղ չկրթուած, կամ աւելի ևս վատը՝ ախտերի, արբեցութեան, բռնութիւնների և ամէն տեսակ այլանդակութիւնների մէջ, լրջից ու օգից զուրկ արհեստանոցներում կրթուած (Մեր «յայանի» թշուառ որբերի մասին չենք խօսում):

Ուր աշխատանքը, այդ մեծ հրահանգիչ, կրթիչ սկզբունքը, տանջանք է դառնում՝ անչափահաս բանուորների ֆիզիքական ուժերը բոլորովին քամոյ, ուր հանդստութեան մի քանի ժամերն էլ նրանց բարոյապէս ապականելու և անսանձ անառակութեան մէջ գլորելու են նուիրվում:

Հասարակական անտարբերութեան այս անւեղ ղօհերի, այս ապագայ յանցաւորների, արբեցողների համար ֆիզիքական դաստիարակութիւնը դոնէ

կարճ ժամանակի, դոնէ միմիայն տօն օրերին (կիրակնօրեայ ու տօնական հանդիսաներին) ոչ միայն անհրաժեշտ է, այլ և փրկարար միջոց է հանդիսանում:

Մի օրեկիցէ մանուկի՝ որ մի ամբողջ շաբաթ զլուխը ծռած անշարժ նստած է աշխատանքի վերայ, մի երեխայի՝ որ միշտ ներշնչում է այլ և այլ միազմներով սպազանուած օդ, որ մաշվում, հեծում է վաս կերակուրներով ու ծեծով, մի այսպիսի երեխայի ամէնից առաջ անհրաժեշտ է մաքուր օդ, շարժում, մի շրջան՝ որտեղ կարող լինէր դոնէ առ ժամանակ սթափուելու, թարմանալու, փոքր ի շատէ ոյժ հաւաքելու հետեւալ շաբաթուայ ուժասպառիչ, դառն աշխատանքի համար:

Մանկական խաղեր սարքելը մեծ օգուտ կարող է տալ:

Բախտից առանձնաշնորհութիւն վայելող երեխաներին այսպիսի խաղերը մեծապէս կազդուրում են, իսկ բոլորովին լքուած ու որբ երեխաների ոչ միայն մարմինը, այլ և հոգին են փրկում:

Այդ խաղերի ժամանակ մանուկների հետ խօսակցելով կարելի է ծանօթանալ նրանց բարոյական յատկութիւնների, նրանց նիստ ու կացի հետ, և եթէ այս ու այն կողմի նկատմամբ օրեկիցէ անախորժ կէտ նկատուի, պէտք է աշխատել, որ նրանց բարոյական կամ նիւթական վիճակը բարու ոգրուի:

Երեխաները բնականաբար իրանց զգալով կատարեալ ազատութեան մէջ և տեսնելով իրանց առաջնորդների սիրալիւր յարաբերութիւնը իրենց

հետ՝ կը բանան նրանց առաջ իրանց սիրտը, ազահու-
թեամբ կը լսեն նրանց պարզ ու զրաւիչ խօսքե-
րը և անզգայաբար կ'ըմբռնեն նրանց քարոզած բա-
րոյական սկզբունքները, տեղեկութիւններն ու
ցուցմունքները, որոնց մասին, եթէ չը լինէին կի-
րակնօրեայ խաղերը, նրանք երբէք և ոչ մի տեղ
չէին կարող զաղափար ստանալ:

Մանկական խաղերի բարոյակրթիչ մեծ նշա-
նակութիւնը վաղուց են գնահատել ու ճանաչել
առաջնակարգ մտածողները:

Չուարձալիքների միջոցով կրթելը միանգա-
մայն մտնուկների սրտերի մէջ մտցնում է սէր դէ-
պի այն բանը, որ հասուն հասակում իրանց պար-
տականութիւնները կատարելու ընդունակ է դար-
ձնում նրանց:

Խաղերի միջոցով կարելի է սոսաիկ ազգել մա-
նուկների կազմակերպուելիք բնաւորութեան վերայ:

«Խաղերը, — ասում է Լագրանժ, — առողջա-
պահական միջոցներ են մեր ժամանակի երկու ա-
մենանշանաւոր ախտերի դէմ — չափազանց դիւրա-
զգայնութեան ու կամքի թուլութեան դէմ:

Խաղերին մասնակցողները հետզհետէ սովոր-
ում են իրանց եսասիրական հակումները թող-
նել և կամայ-կամայ ընկերական համերաշխութեան
զգացումով սողորուէր»:

Խաղերի ժամանակ մանուկների մէջ մարդոց՝
իբրև ընկերութեան անդամների, պարտականու-
թեան ու իրաւունքի զաղափարն է կամայ-կամայ
զարգանում:

Ամէնքը մէկի և մէկը ամէնքի համար—հասարակական կեանքի այս գեղեցիկ սկզբունքը իւր հաստատութիւնն է ստանում մանուկներէ միաբանական խաղերի մէջ:

Նմանողութիւն, մրցութիւն, ընտրական սկզբունք, զիտակցական հնազանդութիւն խիստ կարգերի, կարգաւորութեան ու կամուտ կարգապահութեան ձգտումը—հասարակական զարգացման այս բոլոր շարժիչները՝ խաղերի մէջ մեծ կրթիչ դեր են խաղում:

ԴԱՐՁԵԱԼ ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՕՄՔ

Ա.

«Պէտք է հաւատալ, թէ ամէն մի սովորող անշուշտ լաւ մարդ կը դառնայ»:

Մանկավարժական այս համառօտ զրոյցները ամբողջացնելու համար խօսենք նաև միւս ազգերի ընտանեկան դաստիարակութեան և այս անգամ՝ գերմանականի վերայ:

Այս մի քանի խօսքերն էլ կարող են շատ օգտակար լինել մեր մայրերին ու հայրերին:

Գերմանական ազգի հոգևոր կեանքի հիմնական գիծը, առանց որևէ տարակուսի, զրադիստութիւնն է:

Այդ հիմնական գիծը, իբրև մի կարմիր թել էրևում է նրա բոլոր գործունէութեան մէջ և նրա պարծանք ու փառքն է կազմում:

Գրականութեան ու գիտութեան բոլոր դան-
ձերը այս հաղորդիչի—գրագիտութեան—շնորհիւ
բոլոր ազգի սեփականութիւնը դարձան. նրանք
մինչև իսկ ամենախուլ անկիւնները մտան, ինչպէս
ասում է Բռէյտֆուսը:

Գերմանական ժողովրդի ինքնաձանաչութեան
զարթնելու զլխաւոր դործօնը ազգային դպրոցն է
հանդիսանում:

Ամէն ծնող պարտական է իւր որդուն 6 տա-
րեկան հասակից դպրոց ուղարկել:

Սյստեղ շատ կամ սակաւ հարուստ միջին
զասակարգի երեխաները մնում են մինչև 9—10
տարեկան հասակը և ապա անցնում են միւս դըպ-
րոցները. իսկ ստոր զասակարգի երեխաները մնում
են մինչև 14 տարեկան հասակը և այստեղ էլ ի-
րանց ուսումն աւարտում:

Սյնունեան այս երեխաներին տալիս են իբրև
աշակերտ արհեստաւորների մօտ արուեստներ սօ-
վորելու, պարտիզպանների, կաթնատնտեսների մօտ
և այլն և այլն. իսկ աղջիկներին՝ համապատաս-
խան արհեստագիտական դպրոցներ կամ ընտա-
նիքներ:

Գերմանիայի ժողովրդական դպրոցը բացի իւր
զարգացուցիչ կողմից՝ անշուշտ ունի և մեծ դաս-
տիարակիչ նշանակութիւն. նա հաստատում է իւր
մատաղ սանիկներն սրտերի մէջ դործունէութեան,
աշխատանքի սէր, պարտականութեան գիտակցու-
թիւն, քաղաքացիական կեանքի սաղմեր և այլն
այլն

Ուսուցիչը կամ ուսուցչուհին հսկում է երեխաների մաքրասիրութեան, կարգապահութեան ու ճշտակատարութեան վերայ, նայում է որ քաղաքավարի լինին, ուսուցանում է մարմնամարզութիւն ու խաղեր. իսկ աղջիկներին այս բոլորից զատ՝ սովորեցնում է նաև ամէն աեսակ ձեռագործութիւն ու անարարութիւն:

Գերմանիայի մէջ ամէն մի փոքրիկ դպրոցական զիտէ իւր հայրենիքի պատմութիւնը, զիտէ նրա լաւագոյն էջերը, նրա հերոսները և բոլոր հոգևով սիրում է իւր հայրենիքը:

Գրականութիւնը, մայրենի լեզուն, աշխարհագրութիւնը այնքան են ծանօթացնում մանկանք իւր հայրենիքի հետ, որ նա իւր հայրենիքով զիտակցաբար պարծենալ կարող է:

Լուսաւորութեան պատուհներն երևում են ամէն կողմից. քաջառողջ ու Ֆիզիքապէս զարգացած ժողովուրդ, չարբեցող, սնապաշտութիւններից զրկեթէ ազատ. մանուկների մէջ տարածուած չեն վարակիչ հիւանդութիւններ ու մահ. բժշկի ու հիւանդանոցի անունը չի սարսափեցնում. բարձրաստիճան մարդոց քմահաճոյքի առաջ չի երևում ստրկական ոգի ու երկիւղ:

Այս ամէնը շահուէա ազդեցութիւն ունի նաև գերմանական ժողովրդի անտեսական կեանքի վերայ:

Երեխաներին դպրոցում ուսում տալը շատ աժան է. իսկ ժողովրդական դպրոցներում ուսումը բոլորովին ձրի է:

Բազմասեռակ բարեգործական ընկերութիւններ հոգս են տանում, որ թոյլ կամ հիւանդ երեխաներն ամառը, արձակուրդներին, դիւղում, ծովեզերքում, անտառաւէտ ու առողջարար տեղերում ձրիաբար ապրեն:

Գերմանիայի մէջ փոքր ընտանիքներ սակաւ են. վեց, եօթը, ութը երեխաներով ընտանիքները սովորական են. և այսպիսի ընտանիքները ապրում են ամենայն ճշգրութեամբ, ամէնքը մտքուր հաղնուած, կուշտ, սան մէջ կատարեալ կարգ ու կանոն:

Երեխաներն ընտանիքի կենդրոնն են կազմում: Ծնողաց, մանաւանդ մայրերի յարաբերութիւնը դէպի իրանց զաւակները չափազանց սիրալիւ է:

Գերմանացու մէջ ընդհանրապէս շատ է զարգացած զաւակասիրութիւնն ու ընտանեսիրութիւնը:

Գերմանացի մանուկներն այն երկիւղը չունին իրանց ծնողների առաջ, ինչպէս մեր երեխաները:

Չնայելով իրանց խստութեան՝ գերմանացի ծնողներն իրանց մտաւոր զարգացման շնորհիւ երեխաներին սորսափահար չեն անում:

Երեխաներն աւելի մեծ յարգանքով են նայում իրանց ծնողների վերայ քան թէ մեր երեխաները, որոնք յաճախ անառակութեան զարհուրելի պատկերներ են տեսնում իրենց աչքերով. օղի բերելու համար գինետուն են վազում: տեսնում են թէ ինչպէս հարբած հայրը իրանց մօրն է ծեծում և այլն:

Բ.

Քերմանխայում ծնողները մտածում են նաև, որ իրանց որդիքը անկախ լինին:

Ծնողներն իրանց բոլոր իշխանութեամբ հանգերձ չեն մոռանում երեխայի ինքնուրոյնութիւնն ու կամքը, որ կոյր հնազանդութեան կապանքներով, ծնողական քմահաճոյքներով չկաշկանդուած՝ աւելի լաւ է կազմակերպում ու զօրանում:

Ծնողներն ուշադրութեամբ դիտում են իրանց որդոց զարգացող հակումները. նրանց քայլերն ուղղում են դէպի այն ճանապարհը, որ առաւել համապատասխան է լինում նրանց ընդունակութիւններին ու հակումներին:

Այս կերպով երեխաների միջ զարգանում է ինքնուրոյնութիւն ու անկախութիւն, այլ ոչ թէ ծնողական կամքին կոյր հնազանդութիւն:

Երեխաների սենեակում կարգապահութիւնը մի ամբողջ ծրագրի բնաւորութիւն ունի. իսկ դերմանական ճշտապահութիւնը հանրաժանութ իրողութիւն է:

Երեխաները միշտ միեւնոյն ժամին են վեր կենում, միեւնոյն ժամին նախաճաշում, որոշեալ ժամին զրօսներու դնում և այլն և այլն:

Երեխայի դաստիարակութիւնը՝ մինչև զպրոց մտնելը, բոլորովին մօր խնամին է յանձնուած:

Նա սովորեցնում է նրան աղօթել, երգեր երգել. զբաղեցնում է զանազան պատմութիւններով:

հետը խաղում է. սովորեցնում է քաղաքավարի,
մաքրասէր ու ճշմարտախօս լինել, գերմանացիները
սոււտ խօսել չգիտեն:

Աւելի մեծ հասակի երեխաների համար եր-
բեմն բռննա են վարձում՝ իբրև մօրը օգնական, որ
լինում է մանկավարժական ու առողջապահական
գիտելիքներին փոքր ի շատ հմուտ աղջիկ:

Ճան միջի ամենամեծ ու լուսաւոր սենեակը
գերմանացին անպարձառ մանկանոց է դարձնում:

Բրդեայ ծանր վարազայրներ, գորգեր կամ
կակուղ կարասիներ մանկանոցների մէջ չեն դրվում,
և այս սովորութիւնը առողջապահութեան տեսա-
կէտից շատ կարեւոր է. իսկ պատերի թուղթը,
(օրոյները) պայծառագոյն է լինում:

Երկաթեայ մանձակալները դրուած են լի-
նում սենեակի մէջտեղը և ոչ թէ որևէ անկիւ-
նում կամ պահարանների ետևը. կահկարասիքը
փայտեայ է. լապտերները կախուած՝ հրդեհի վտան-
գի առաջն առնելու համար:

Գերմանիայում խիստ տարածուած է ձոճքը
(կաշէլի), որ սովորաբար կապուած է լինում ման-
կանոցի դրան վերին սեամքից. նա մի փոքրիկ ա-
թոռ է՝ ամէն կողմից պատած, այնպէս որ մէջը
նստող երեխան չէ կարող ընկնել, և ուղեցած ժա-
մանակը կարող է ձոճուել:

Գերմանիայում սենեակների օլը միշտ մա-
քրվում է. աները բարձր առաստաղ և շատ պա-
տուհաններ ունին:

Զմեռնային մեղմ ցրտերի պատճառով պատահանները պինդ չեն փակվում, այլ յաճախ բացվում են:

Մանկանոցի օդի միջին բարեխառնութիւնը լինում է 14—15⁰ Ռ.:

Սւելորդ է ասել, որ մայրն ինքն է կաթ տալիս երեխային, եթէ միայն առողջ է ու բաւականաչափ կաթ ունի. դերմանացի մօր այս ամենաառաջին ու սրբազան պարտականութիւնն է:

Ծծմայրները միշտ դանվում են բժշկական հսկողութեան տակ, և ծնողները ապահով են, որ իրենց զաւակների համար առողջ ծծմայր կարող են վարձել:

Եթէ աղքատութեան պատճառով մի ընտանիք անկարող լինի ծծմայր վարձել, երեխային կովի գառած կաթով են կերակրում, կամ թէ չէ մի քանի անգամ եփուած կաթով, ուր արդէն ախտապատճառ միկրոբները ջնջուած են լինում:

Գերմանացիները, թէ մեծերը և թէ փոքրերը, քիչ-քիչ՝ բայց շուտ-շուտ են ուտում. նրանցից շատերը խելօք ընդակերներ են (շաբաթը երկու, երեք կամ աւելի քիչ անգամ են միս ուտում). ուտում են օրական չորս-հինգ անգամ:

Երեխայք մինչև երկու տարեկան հասակը անուշանքներ չեն ստանում. թէյ կամ սուրճ վեց-եօթը տարեկան հասակից են խմում կամ ամենեւին չեն խմում, և կամ թէ շատ թոյլ խմում են կաթով եփած թոյլ կակաօ. երեխաներին զինիք ամենևին չեն տալիս:

Նորածին երեխաների ձեռները խանձարուրով
ամենեւին չեն կապկպում, ինչպէս անում են մերոնք:
Ձեռներն ազատ են մնում հէնց առաջին
օրից:

Մինչև մէկ տարեկան լինելը երեխային ամէն
օր լուանում են 28⁰ Ռ. ջրի մէջ, իսկ այնուհետև
շաբաթական երկու-երեք անգամ 27—26⁰ Ռ.:

Շատ մայրեր իրենց օրգւոյ մարմինը առա-
ւօտներն ու պառկելուց առաջ տաքիկէկ (22⁰—24⁰)
ջրով սրբում են (շատ պաղ ջուրը մանկան մարմի-
նը դրդում է) և այս երեխաների մարմինն ու
նեարդները պնդացնում է, մրսելու վտանդի առաջն
է անում և վզակապերի գործածութիւնը բոլո-
րովին աւելորդ դարձնում:

Ծագկի պատուաստումը պարտաւորական է
ու ձրի. պատուաստի ժամանակն է մայիսից մին-
չև սեպտեմբերի վերջը:

Գերմանիայում, առողջապահական պայմաննե-
րի ու ժողովրդի զարգացման շնորհիւ, ծաղիկը
հազրուդէպ հիւանդութիւններից մէկն է:

Մաքրութիւն ամէն անգ և ամէն բանի մէջ:

Գ.

Շատ օդ և շատ ջուր—այս գերմանացու ա-
մենադիւաւոր պահանջներից մէկն է, և նոյնը նա-
ռչխատում է գործադրել իւր զաւակների հա-
մար:

Ծնողները նայում են, որ իրենց երեխաները որքան կարելի է շատ երկար լինին մաքուր օդի մէջ:

Երեխաներին զբօսնելու են տանում, առանց ամենևին ուշադրութիւն դարձնելու եղանակի վերայ՝ ի հարկէ նոցա եղանակին համեմատ հազցնելով. բայց ոչ անձրեր, ոչ քամին և ոչ ցուրտը երեխաներին զբօսանքի տանելուն արգելք չեն լինում:

Այս մի շատ խելացի սկզբունք է. այս կերպով երեխաները կ'ընտելանան օդի բոլոր փոփոխութիւններին և շուտ մրսելու վտանգից կազատուին:

Զբօսնում են սովորաբար ճաշից առաջ և յետոյ: Եթէ տան մօտ պարտէզ կայ՝ երեխաները ամբողջ օրը այնտեղ են անց կացնում:

Գերմանիայի քաղաքների փողոցներում ընդհանրապէս ծառուղիներ (բուլվար) են շինուած, ուր երեխաները կարող են վազվզել. փողոցներն էլ լաւ սալարկուած են, շատ մաքուր են պահվում և փոշի չեն բարձրացնում: Եթէ փողոցում բայց և այնպէս երեխաները ամբողջ օրը մաքուր օդի մէջ են մնում:

Համարեա թէ բոլոր պարտէզներում ու պարկերում երեխաների խաղերի համար առանձնացած տեղեր կան, ուր լցած է լինում դէղով աւազ:

Մի քանի պարկերում կան նաև մարմնամարզական զանազան գործիքներ, ի հարկէ աւելի չափահաս մանուկների համար:

Գերմանացի երեխաները խիստ շատ խաղեր ունին, այդ բոլոր խաղերի նպատակը երեխաների

մկանունքները, մարմնի դիւրաշարժութիւնը, ճար-
պիկութիւնը, ուշադրութիւնը, մինչև իսկ ձայնը
զարգացնելն է:

Գերմանական խաղերը ընդհանրապէս երզե-
ցողութեամբ են լինում:

Թէ հարուստ և թէ աղքատ գերմանացիները
միշտ ձգտում են դէպի բնութեան գիրկը, և ով
որ երբևիցէ ապրել է Գերմանիայում, անշուշտ նկա-
տած կը լինի, թէ ինչպէս ամէնքը—հարուստն ու
աղքատը, ծերն ու երիտասարդը կիւրակի օրերը
թողնում են իրենց բնակարանը և ոտով դնում
մաքուր օդի մէջ զբօսնելու:

Երեխաներն այս զբօսանքների ժամանակ հա-
մարեա միշտ իրանց ծնողաց հետ են լինում, և
մտրդ զարմանում է նրանց դիմացկոտութեան վե-
րայ:

Գպրոցներումն էլ յաճախ զբօսանքներ են կա-
տարվում, և հեռուից արդէն լսելի է լինում աշա-
կերաների ուրախ ծիծաղը, զուարթ կանչ ու
ճիչը:

Գերմանական գպրոցներից շատերն իրանց
առանձին երաժշտական խումբն ունին աշակերա-
ներից կազմուած, որոնք սովորում են ամենապարզ
երաժշտական գործիքներով նուազել, և այս երաժըշ-
տական խումբը, ուր սովորաբար լինում են թմբկա-
հար ու սրինդահար, առաջնորդում է երեխաներին
գաշապին զբօսանքների ժամանակ:

Որոշեալ տեղը հասնելով՝ երեխաները սկսում
են վազվզել, երզել, մէկը միջատներ կամ բոյսեր

է հաւարում, միւսը ծառի վերայ բարձրանում, մի երրորդն էլ գնդակ է խաղում:

Կաշտային այսպիսի զբօսանքներ կատարում են նաև լուր օրերը, հեռաբար այդ օրերը դասեր չեն լինում:

Սյսպիսի զբօսանքներ լինում են նաև ձմեռը: Բայց մենք լուր օրերը զբօսանքներ կատարելուց վախենում ենք, որ մի գուցէ դասեր պակասին և աշակերաններն ուսման ընթացքը չկարողանան անցնել:

Սովետներն ոչ մնում է միայն շատ ու շատ ցոււել, որ մենք այս կողմից էլ շատ յետ ենք մնացել: օղից, լոյսից, գուարձութիւնից աւելի ինչ բան կարող է օգտակար լինել երեխաներին:

Գերմանիայում շատ յաճախ այսպէս կոչուած «մանկական հասարակական տօներ» են սարքվում, որոնք սովորաբար հասարակական պարտէզներումն են լինում:

Պարտէզը զարգարվում է դրօշներով, երեկոյեան՝ լապտերներով, շինում են մարմնամարզութեան յարմար բաներ՝ կարուսել, երեխայքը էլ հեծած արշաւում են, երեկոյեան դէմ ամէն մի երեխայ փայտի ծայրը անցրած մի լապտեր է ստանում և երաժշտական խմբի առաջնորդութեամբ «Ջահընթացք» (Փակելցուզ) են կազմում ու երգում, որ Գերմանիայում շատ տարածուած է. այսպիսի դէպքերում հրախաղութիւններ ևս լինում են:

Գերմանիան աշխատում է ոչ միայն «առողջ

հոգու» (mens sano), այլ և նոյն չափով «առողջ մարմնի» (corpore sano) զարգացման վերայ:

Ամէն մի ժողովրդական դպրոց մարմնամարզութեան գահնի՞ծ ունի:

Միայն 9—10 տարեկանից վեր երեխաներն են մարմնամարզութեամբ պարասպում:

Իսկ մինչև այդ տարիքը նրանք խաղում են, վազում են, ցատկում են և այլն:

Այս ամէնը շատ օգտակար ազդեցութիւն է գործում օրգանիզմի վերայ, և այսպիսի դաստիարակութեան արդիւնքը պարզ երևում է ամէն բանի մէջ:

Այս ամէնի շնորհիւն է, որ գերմանացին առողջ է, մաքուր, հաստատակամ, արդարասէր, աշխատասէր ու ճշդապահ ամէն բանի մէջ:

Հարկաւ Գերմանիայումն էլ կան բացառութիւններ:

Շատ լոյս, շատ օդ, շատ շարժումներ—ա՛հ գերմանացի երեխաների Ֆիզիքական զարգացման հիմնակէտը:

Գ.

Գերմանացիները, ըստ երեւոյթին, մեր չափ կրօնասէր չեն:

Երեխաների կրօնական կրթութեան վերայ սկսան առանձնապէս ուշադրութիւն դարձնել միայն 25—30 տարի առաջ, և այս նպատակով Գերմա-

նիայի մէջ հաստատուեցան ընկերութիւններ՝ շատ մասնաձիւղերով:

Սյս ընկերութիւնները, որոնք հիմնեցին զբարոյներ, ժողովրդական ակումբներ, կիրակնօրեայ մանկական առաւօտներ և այլն, բարոյական քարոզներ են խօսում՝ թէ պէտք է բարիք զործել բարիքի համար և ոչ թէ վարձատրութեան յոյսով:

Սուրբ Գիրքը ուսուցանելիս ուշադրութիւն են դարձնում ոչ թէ դէպքերի հրաշահանութեան, այլ նրանց բարոյական նշանակութեան վերայ:

Կրօնական դասազրքերի մէջ բարոյագիտական տարրը ընդհանրապէս շատ մեծ տեղ է բռնում:

Կրօն դաս տալիս ուսուցիչը աշխատում է աշակերտների մէջ Ս. Գիրքը կարգալու բաղձանք զարթեցնել:

Կայ այսպէս կոչուած «մանկական աստուածապաշտութեան կարգ», որին ներկայ են լինում 6—12 տարեկան երեխայք:

Սյգ կարգը—կրօնական զրոյցներ են. երեխաները եկեղեցական երգեր են երգում, պատարը նրանց հետ զրոյց է անում՝ զանազան նիւթերի վերայ և այլն:

«Իժուարութեամբ կարող են հասկանալ—ասում է յայտնի պարօն Կորֆը,—նրանք, որոնք ժողովրդի մօտ չեն, թէ ի՞նչ ազդեցութիւն ունի դիւզացու վերայ իւր որդու եկեղեցում երգելը կամ չերգելը...»:

Թողնում եմ ասել, որ դիւզացին եկեղեցու նախագուռն է համարում զպրօցը. անզրադէտ ծնողք

իւր որդու դպրոցական յառաջադիմոն թիւնը չափելու ուրիշ միջոց չունի. ազէտ զիւղացին էլ որի որդին դպրոց չի գնում, երբէք դպրոցի գոյութիւնը միտք չի բերիլ, մինչև որ չըլտէ եկեղեցում դպրոցական մանուկների ներդաշնակ երգեցողութիւնը:

Ժողովրդին աւելի մեծ ծառայութիւն կարելի չէ անել, բայց միայն զիւղերում երդեցիկ խմբեր պատրաստելով»:

Գերմանական ընտանիքներում երաժշտութիւնը շատ է տարածուած:

Հարուստն ու աղքատը հոգս են քաշում, որ իրենց զաւակները նուազել սովորեն. և համարձակութեամբ կարելի է ասել, որ համարեա թէ ամէն մի երեխայ զիտէ այս կամ այն գործիի վերայ նուազել:

Վաղուց են անցել այն ժամանակները, երբ թատրոնի վերայ նայում էին իբրև մի պիղծ ու ստատանայական բանի վերայ:

Սյժմ ոչ մի խելքը զլիւին մարդ չի արգելում, որ իւր որդին կամ աղջիկը իւր զարգացման ու հասակին համեմատ ներկայացման երթայ:

Գերմանիայում կիւրակէ և աօն օրերին՝ ցերեկով մանկական ներկայացումներ են արվում, որոնց նիւթը առնուած է լինում յայտնի հեքիաթներից կամ պատմութիւններից — «Մոխրատիակը», «Բնած գեղեցկուհին», «Տօ օրուայ մէջ աշխարհի շուրջը», «Կապիտան Գրանդի որդիքը» և այլն:

Այս ներկայացումներին դալիս են նաև աղ-
քատ երեխաները, որովհետև զներն ամենքին մատ-
չելի են:

Այս ներկայացումներից զատ՝ լինում են նաև
աշակերտական ներկայացումներ:

Ե.

Մարդս աւելի լըջօրէն է հոգս քաշում իւր
որդու մասին, երբ նա դպրոց է մտնում:

Մինչև դպրոց մտնելը երեխան բոլորովին ան-
հոգ է մեծանում՝ առանց ամենևին իմանալու իւր
ծնողաց կրօն որևէ զրկանքը:

Եթէ միայն երեխան առողջ է և տան մօտ
կայ մի կտոր դետին՝ երեխայի հնարադիտութիւնը
թէ խաղալիքներ և թէ զուարճութիւններ է
ստեղծում:

Բայց զժբախտաբար կեանքը այնքան բան է
պահանջում մեզանից, այնքան շատ դիտութիւն
ու հնարք, որ ստիպուած ենք երեխաներին շատ
կանուխ այբբենարանի առաջ նստեցնել, և այս
կերպով նոցա կեանքի անհոգ շրջանը կարճա-
նում է:

Բախտաւոր են այն երեխաները, որոնք իրանց
ուսման ժամանակը մանկական պարտեզներում են
սկսում: այսպիսիները իրանց երեխայութիւնը շատ
արագ չեն կորսնցում:

Գերմանիայում մանկավարժների բերանից յա-
ճախ լսվում է, թէ մանկական պարտէզները, ուր
խաղերն ու զբաղմունքները կանոնաւորուած են,
և կամ ուր երեխաներին սովորեցնում են խաղի՝
նոյա ինքնուրոյնութիւնից զրկում են. այսպիսի
երեխաները դպրոց մանելիս հրասթափվում են,
որովհետեւ այնտեղ չեն գտնում այն մանկական
ողին:

Իրրե սկզբունք շատ լաւ լինելով հանդերձ՝
մանկական պարտէզները թէ տեսականապէս և թէ
գործնականապէս ամենայն իրաւամբ շատ էական
առարկութիւններ են առաջ բերում:

Մանկական պարտէզ յաճախող երեխաները
գիտութիւն աւելի շատ են ունենում, քան թէ
մինչև դպրոց մանելը տանը մեծացած երեխաները:

Այստեղ նրանք խաղով ու զուարճանալով գի-
տութիւն են ձեռք բերում, և այս, անտարակոյս,
մանկական պարտէզների մեծ արդիւնքներից մէկն
է կազմում:

Այսպէս թէ այնպէս՝ ժողովրդական մանկա-
կան պարտէզների նպատակն է մի կողմից օգնել
այն մայրերին, որոնց կարիքը ստիպում է սնից
դուրս երթալ աշխատելու և իրենց որդւոց բոլո-
րովին երեսի վերայ թողնել:

Իսկ միւս կողմից՝ հասարակութեան ու եկե-
ղեցու պահանջին համեմատ՝ կրթութիւն ստանալու
հնարաւորութիւնից զրկուած մանուկներին տալ
կարեւոր տարրական գաստիարակութիւն:

Մանկական պարտէզները իրենց կազմակերպութեան բնաւորութեամբ ոչ մի ընդհանուր կէտ չունին գպրոցի հետ. նրանց կազմակերպութիւնը համապատասխանուում է կատարելապէս առողջ ընտանեկան կեանքի:

Սյս պարտէզների մէջ կրթուած կանայք ու օրիորդներ առիթ կունենան շփուելու ժողովրդի ստոր դասակարգի հետ և հեռեւաբար նրան օգտակար լինելու:

Գերմանիայում այսպիսի մանկական պարտէզներ բաւական շատ կան:

Կան և այնպիսի պարտէզներ, ուր երեխաներին նաև կերակուր են տալիս, մինչև իսկ վաննա խիստ չքաւորները ձրի են կերակրւում:

Մանկական պարտէզների նպատակն է խաղ մաքուր օդի մէջ, մարմնամարզութիւն, զբօսանք, երաժշտութիւն, երգեցողութիւն, երգեր բերան սովորել:

Մանուկներն զբաղւում են այլ և այլ անային աշխատանքներով՝ խոհանոցում, ննջարանում, սեղանատանր. աշխատում են պարտէզում ու բանջարանոցում:

Շատ անկատելի կերպով են ստիպւում երեխաները այսպիսի աշխատանքներ կատարելու. այս աշխատանքները երեխայի զարգացման համեմատ փոխւում են.

Մանկական պարտէզներում երեխաներին սովորեցնում են մաքրասէր ու խնայող լինել, կարգով պահպանել պարտէզին պատկանած իրերը. երե-

խայք սովորում են առանին անտեսութեան հիմուքները, սովորում են յարգել աշխատանքն ու աշխատւորը և այլն:

Սյապէս ուերմն, մանկապարտէզների նպատակն է երեխային հողեպէս ու Քիզիքապէս զարգայնել. նրան հեազհեաէ մայնել՝ առանց ոտաիւնների ու խոտորմունքների, բնութեան, զիտութեան ու զեղարուեստի աշխարհը:

Գերմանիայում դպրոցը պատուաւոր տեղ է բռնում:

Ինչպէս որ ընտանեկան դաստիարակութեան ու ուսուցման վերաբերեալ ամէն բանի մէջ՝ այնպէս էլ երեխաներին խրատելու մէջ, որ դպրոցի նկատմամբ իրենց պարտքը կատարեն, զլիաւոր զերը մայրն է խաղում:

Մայրը հաւատարիմ է մնում իւր զաւակին նրա ծննդեան բոպէից մինչև վերջին հասակը. ապրում է նրանով ու նրա համար:

Եթէ այսօր Գերմանիան մեծ աշխարհ է իւր մտաւոր զարգացման ու դաստիարակութեան շնորհիւ, այդ փառքի մի մասն էլ նա պարտական է գերմանացի կնոջ:

Անա գերմանական կրթութիւնը: Ուրեմն համոզուենք, որ ամէն ինչ կախումն ունի լաւ դաստիարակութիւնից ու մտաւոր կրթութիւնից՝ ժամանակի ոգուն համապատասխան, և վերջապէս թէ «երեխաների մէջ է ապագայ մարդկութիւնը»:

Համոզուենք, թէ ամէն տեսակ չարիքների արմատը ազիտութիւնն է, և նաև այն՝ թէ ուղիղ

նպատակին է հասցնում այն ճանապարհը, որով
զիտութիւնն է առաջնորդում մարդկութեանը:

Այս համոզմունքն ու զիտակցութիւնը ապա-
քէն մխիթարական է. նա կը տայ մարդուս ապ-
րելու ու գործելու ոյժ ու արիութիւն ինչպէս
իւր՝ այնպէս էլ ընդհանուրի օգտին:

